

PRIVREDNA
KOMORA
CRNE GORE

CRNOGORSKA PRIVREDA U 2014.
sa predlozima mjera za unapređenje poslovnog ambijenta

**CRNOGORSKA PRIVREDA U 2014. GODINI
SA PREDLOZIMA MJERA ZA UNAPREĐENJE POSLOVNOG AMBIJENTA**

SADRŽAJ

UVOD	6
1. MAKROEKONOMSKA KRETANJA	7
2. REGULATORNI OKVIR	12
2.1. Zakonodavni proces	12
2.2. Zakonodavni okvir za poslovanje	12
2.3. Pojedinačni primjeri	15
2.4. Podzakonska akta	20
3. POSLOVANJE PO SEKTORIMA	21
3.1. Proizvodne djelatnosti	21
3.1.1. Poljoprivreda i prehrambena industrija	21
3.1.2. Šumarstvo i drvna industrija	23
3.1.3. Energetika, rudarstvo i metalna industrija	25
3.1.4. Tekstil, hemijska i farmaceutska industrija	26
3.2. Uslužni sektori	27
3.2.1. Trgovina	27
3.2.2. Turizam i ugostiteljstvo	29
3.2.3. Saobraćaj	32
3.2.4. Informaciono-komunikacione tehnologije	34
3.2.5. Bankarstvo	35
3.2.6. Građevinarstvo i komunalne djelatnosti	36
3.2.7. Logistika i špedicija	38
3.3. Mala i srednja preduzeća	39
4. OBRAZOVANJE I TRŽIŠTE RADA	41
4.1. Obrazovanje	41
4.2. Tržište rada	42
5. POKRETAČI RASTA	43
5.1. Konkurentnost	43
5.2. Izvoz	44
5.3. Investicije	47
KONSTATACIJE I SAŽETAK PREPORUKA	49

UVOD

Privredna komora Crne Gore, objedinjavajući i zastupajući interese crnogorske privrede, kontinuirano prati privredna kretanja i, vođena interesima članica, priprema argumentovane predloge za stvaranje uslova za brži privredni razvoj. U tom cilju, kao rezultat saopštenih stavova privrede, sopstvenih istraživanja, kao i analize uporedne prakse, pripremljena je informacija Crnogorska privreda u 2014. godini sa predlozima mjera za unapređenje poslovnog ambijenta.

Materijal sadrži informacije i komentare koji se odnose na regulatorni ambijent, poslovanje po sektorima, obrazovanje i tržište rada, te osvrt na pojedine pokretače rasta. U namjeri da pružimo konkretan doprinos kreiranju povoljnijeg poslovnog ambijenta, predlozi i preporuke su obrazloženi i vidno označeni. Budući da se pojedini u više sektora ponavljaju, svi novi predlozi i preporuke su numerisani.

1. MAKROEKONOMSKA KRETANJA

Crnogorska ekonomija je u 2013. godini ostvarila realan rast od 3,3%. U I kvartalu 2014. godine realan rast¹ je iznosio 1,5%, a u II kvartalu 0,3%, što ukazuje na činjenicu da je stopa rasta u prvoj polovini godine iznosila 1%. Pozitivan uticaj imao je sektor usluga, dok je dominantni negativan uticaj imao sektor proizvodnje električne energije. Očekuje se da će, ostvareni rezultati u turizmu, početak proizvodnje u KAP-u, sa rastom cijene aluminijuma, uz pad vrijednosti eura, kao i preneseni efekti na ostale sektore, doprinijeti godišnjem rastu ekonomske aktivnosti do 2,5%.

	2011.	2012.	2013.	I-IX 2014.
BDP u tekućim cijenama u mil. eura	3.234	3.149	3.327	3.404*
Rast realnog BDP, %	3,2	-2,5	3,3	2,5
Inflacija(CPI), %	3,4	5,1	0,3	-0,7
Rast zaposlenosti, %	0,8	2,1	3,0	0,8
Stopa nezaposlenosti, %	11,55	13,46	14,9	14,0
Deficit budžeta	-189,7	-212,9	-128,3	-23,3
Deficit budžeta, % BDP	-5,9	-6,76	-3,9	-0,7
Bilans razmjene roba i usluga, mil. eura	-717,0	-776,9	-435,4	-361,3
Bilans razmjene roba i usluga, % BDP	-22,2	-24,7	-13,1	-10,6
Tekući račun, mil. eura	-573,4	-587,6	-487,0	-267,6
Bilans tekućeg računa, % BDP	-17,7	-18,6	-14,6	-7,8
Spoljni dug, mil. eura	1.063,7	1.295,0	1.433,0	1.576,3
Spoljni dug, % BDP	32,9	41,1	43,1	46,3
Neto strane direktne investicije, mil. eura	389,1	461,6	323,9	256,4
Neto strane direktne investicije, % BDP	12,0	14,7	9,7	7,5

Tabela 1: Makroekonomska kretanja u periodu od 2011. do septembra 2014. godine

Izvori: MONSTAT, CBCG, *procjene
Ministarstva finansija za 2014.godinu

Deflacija² je na mjesečnom nivou bilježena od avgusta prošle do septembra ove godine (tokom devet mjeseci). Inflacija je zabilježena u februaru, maju, junu, septembru i oktobru, dok su potrošačke cijene u avgustu ostale na istom nivou.

Potrošačke cijene (CPI) u periodu januar-oktobar 2014. u odnosu na isti period prošle godine bilježe pad od 0,8%. Potrošačke cijene, mjerene harmonizovanim indeksom (HICP) u oktobru 2014. u odnosu na isti mjesec prethodne godine bile su u prosjeku

¹ Preliminarni podaci

² Deflacija označava pad opšteg cjenovnog nivoa, rast vrijednosti novca i pad kupovne moći, odnosno potrošnje, što dovodi do rasta nezaposlenosti i privrednih kriza. Ukoliko je pad cijena rezultat rasta produktivnosti nastale usljed uvođenja novih tehnologija i bolje organizacije, ili pak zbog smanjenja poreza, to smanjenje je pozitivno za razvoj privrede i rast zaposlenosti, a u svim ostalim slučajevima pad cijena dovodi do privredne depresije i propasti pojedinih privrednih grana.

niže za 0,8%. Godišnja inflacija u Evropskoj uniji u oktobru 2014. godine iznosila je 0,5%, dok je u Euro području u istom mjesecu iznosila 0,4%.

Industrijska proizvodnja u oktobru bilježi pad u odnosu na prethodni mjesec od 0,3%, u odnosu na prosječnu jednomjesečnu proizvodnju iz prethodne godine 5,4% i u odnosu na isti period prethodne godine 11%, dok je u odnosu na isti mjesec prethodne godine zabilježen rast od 8,2%. Rast proizvodnje ostvaren je samo u sektoru vađenje rude i kamena od 8,6%, dok je pad proizvodnje zabilježen u prerađivačkoj industriji od 3,3% i proizvodnji električne energije od 21,6%.

U 2014. godini nastavljen je trend povećanja **zaposlenosti**, sve do avgusta mjeseca, kada broj zaposlenih bilježi pad. Prosječan broj zaposlenih u periodu januar-septembar 2014. u odnosu na isti period prethodne godine veći je za 0,9%.

Krajem septembra 2014. godine bilo je 173.942 zaposlena lica, od čega najviše u trgovini 36.293 ili 20,9% i državnoj upravi 21.124 zaposlenih ili 12,1%, dok je u proizvodnim djelatnostima bilo svega 33.104 zaposlena ili 19%. Najveći rast broja zaposlenih u ovom periodu zabilježen je u sektoru - administrativne i pomoćne uslužne djelatnosti od 62,4%, što je posljedica stupanja na snagu izmjena Zakona o radu od 21. decembra 2013. godine³, i u sektoru – poslovanje s nekretninama 16,6%.

Na evidenciji Zavoda za zapošljavanje Crne Gore krajem septembra 2014. godine bilo je 31. 584 nezaposlena lica, što je 2,1% više u odnosu na broj nezaposlenih godinu dana ranije. Stopa nezaposlenosti iznosila je 14%.

Prosječna bruto **zarada** u oktobru 2014. godine iznosila je 724 eura, dok je prosječna zarada bez poreza i doprinosa (neto) iznosila 478 eura. Ako se ima u vidu da su potrošačke cijene u oktobru 2014. godine u odnosu na septembar 2014. godine zabilježile rast od 0,1% proizilazi da su realne neto zarade u istom periodu ostvarile rast od 0,3%.

Ukupna robna razmjena sa inostranstvom za period januar-septembar 2014. godine iznosila je 1.574,5 mil.eura i niža je 2,7% u odnosu na isti period prethodne godine.

Izvezeno je robe u vrijednosti od 241,3 mil. eura, što predstavlja pad od 15,4% u odnosu na isti period prethodne godine. Istovremeno je ostvaren uvoz u vrijednosti od 1.333,2 mil. eura ili 0,1% više u odnosu na uporedni period. Na značajan pad izvoza

³ Ovim izmjenama onemogućen je višegodišnji radni odnos na određeno, pa je dio zaposlenih nastavio rad na određeno kao agencijski radnik, kroz formu preuzimanja ili ustupanja. To je osnovni razlog zbog kojeg je u nekoliko djelatnosti zabilježen pad broja zaposlenih u poređenju sa istim periodom prethodne godine.

djelimično je uticao negativan energetska bilans, kao i ekonomski problemi u sektoru crne i obojene metalurgije.

Ukupan robni deficit u posmatranom periodu je iznosio 1.091,9 mil. eura i veći je 4,3% u odnosu na prethodni uporedni period. Pokrivenost uvoza izvozom iznosila je 18,1% i manja je u odnosu na pokrivenost u uporednom periodu, kada je iznosila 21,4%.

	2009.	2010.	2011.	2012.	2013.	I-IX 2014.
Ukupno	1.931,2	1.987,7	2.277,6	2.187,8	2.148,9	1.574,5
Izvoz	277,0	330,4	454,4	366,9	375,6	241,3
Uvoz	1.654,2	1.657,3	1.823,2	1.820,9	1.773,4	1.333,2
Deficit	-1.377,2	-1.326,9	-1.368,9	-1.454,0	-1.397,8	-1.091,9
Pokrivenost uvoza izvozom	16,8%	19,9%	24,9%	20,2%	21,1%	18,1%

Tabela 2: Robna razmjena sa inostranstvom (u milionima Eura)

Izvor: MONSTAT

U strukturi izvoza⁴ najviše su zastupljeni proizvodi svrstani po materijalu u iznosu od 59,3 mil. eura (koju čine: obojeni metali 52,3 mil. eura i gvožđe i čelik 2,2 mil. eura). Izvoz električne energije manji je za 51,9 mil. eura, usljed smanjene proizvodnje električne energije, kao i izvoz aluminijuma koji je bio niži za 10,1 mil.eura.

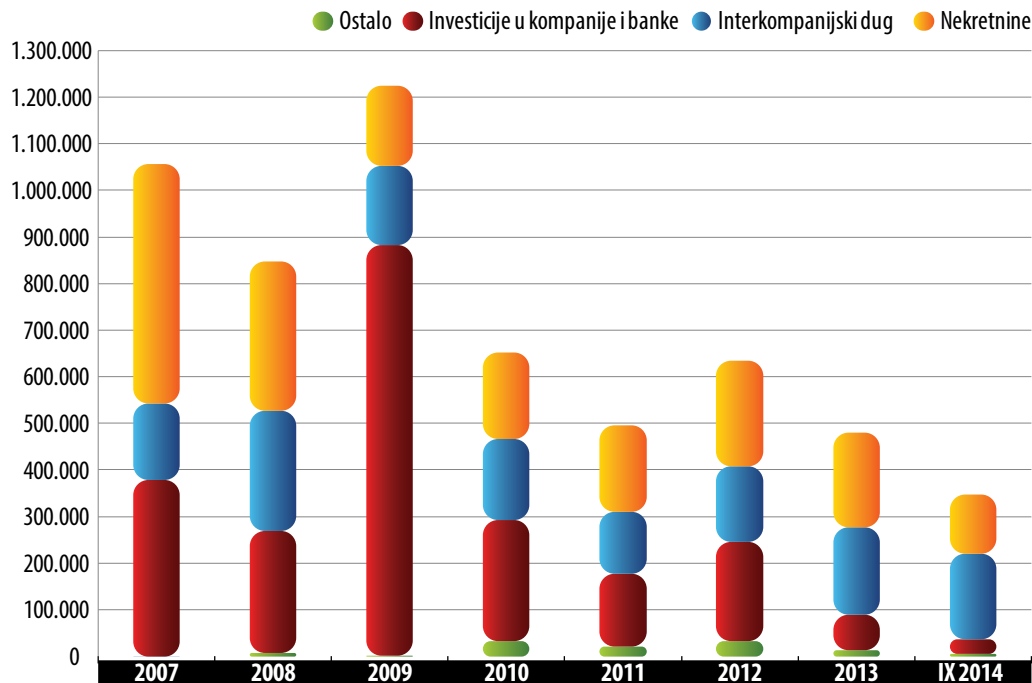
U strukturi uvoza najviše su zastupljeni hrana i žive životinje u iznosu od 301,3 mil. eura (koji čine: meso i prerada mesa 91,6 mil. eura i žitarice i proizvodi od žitarica 41,3 mil. eura). Na strani uvoza najveći apsolutni pad od 24,6 mil. eura zabilježen je kod kategorije ostala transportna oprema, zbog činjenice da je u prvom kvartalu 2013. uvezen brod za potrebe obnavljanja domaće flote. Smanjen je uvoz električne energije za 4,5 mil. eura, nafte i naftnih derivata za 3,1 mil. eura, te mineralnih ruda i otpadaka metala za 5,6 mil. eura.

U izvozu, glavni spoljnotrgovinski partneri, pojedinačno, bili su: Srbija (55,5 mil. eura), Republika Hrvatska (32,6 mil. eura), Bjelorusija (27,6 mil. eura), dok su u uvozu glavni partneri, pojedinačno, bili: Srbija (365,2 mil. eura), Grčka (108,3 mil. eura) i BiH (97 mil. eura). Spoljnotrgovinska razmjena bila je najveća sa potpisnicama CEFTA i Evropskom unijom.

Podaci za devet mjeseci 2014. godine pokazuju da je ukupan priliv **stranih direktnih investicija** iznosio 347 mil. eura, što predstavlja pad od 1,1% u poređenju sa istim periodom prethodne godine. Ukupan odliv SDI iznosio je 90,6 mil. eura što je više za 20,2%, što za rezultat ima ostvaren neto priliv SDI od 256,4 mil. eura ili 7% manje.

⁴ Prema klasifikaciji SMTK

Grafik 1: Struktura SDI za period 2007- septembar 2014. godine

Izvor: MONSTAT

U strukturi priliva SDI najveće je učešće interkompanijskog duga⁵ 53,1% i ulaganja u nekretnine 36,5%, dok su ulaganja u domaća preduzeća i banke iznosila 31,9 mil. eura ili 9,2%.

Posmatrano po zemljama najveći priliv u ovom periodu ostvaren je iz Ruske Federacije 92,3 mil. eura ili 26,6% od ukupnog priliva, zatim iz Švajcarske 41,2 mil. eura ili 11,9%, Holandije 40,8 mil. eura ili 11,8%, Slovenije 32,6 mil. eura i Velike Britanije 19,9 mil. eura.

Ukupan javni dug Crne Gore na dan 30.09.2014. godine je iznosio 1.971,2 mil. eura ili 57,9% procijenjenog BDP-a. Ukupan domaći dug je iznosio 394,9 mil. eura ili 11,6% BDP-a, dok je inostrani dug dostigao nivo od 1.576,3 mil. eura ili 46,3% BDP-a.

Deficit tekućeg računa platnog bilansa za devet mjeseci 2014. godine iznosio je 267,6 mil. eura i povećan je 16,4% u poređenju sa istim periodom prethodne godine. Pogoršanje salda tekućeg računa najvećim dijelom je rezultat povećanja spoljnotrgovinskog deficita, kao i smanjenja suficita na računima dohodaka.

⁵ Kredit/zajam između vlasnički povezanih kompanija

Deficit budžeta Crne Gore na kraju septembra 2014. godine iznosio je 23,3 mil. eura ili 0,7% BDP-a i niži je za 83% u odnosu na isti period prošle godine. Deficit je niži zbog veće naplate poreskih prihoda u ovoj godini.

Likvidnost bankarskog sektora je bila na zadovoljavajućem nivou tokom ove godine, ali rastuća nelikvidnost i dalje karakteriše realni sektor. Na dan 31.10.2014. godine, u blokadi je bilo 13.819 izvršnih dužnika ili 10% više u odnosu na stanje godinu dana ranije, sa ukupnim iznosom duga od 482,6 mil. eura ili 11,5% više.

Kod **monetarnih agregata** ostvarenih za deset mjeseci 2014. godine u poređenju sa stanjem godinu dana ranije zabilježen je rast aktive banaka za 3,2%, kapitala za 3,3%, i ukupnih depozita za 7,0% (od čega su depoziti stanovništva veći 6,7%), dok su ukupni krediti niži za 2,0%.

Prosječna ponderisana aktivna kamatna stopa banaka (nominalna i efektivna) krajem septembra je bila najveća u posljednjih godinu dana (9,6%, dok je u oktobru nešto niža i iznosila je 9,3%), a prosječna pasivna kamatna stopa na depozite je najniža u posljednjih godinu dana i iznosi 1,9%.

2. REGULATORNI OKVIR

Uticaj regulatornog okvira na privredu je dominantan jer definiše uslove za poslovanje. Privrednici ukazuju na potrebu poštovanja *(1) principa predvidljivosti*, očekuju blagovremeno informisanje o planiranim izmjenama propisa, te sprovođenje analize efekata na poslovanje.

2.1. Zakonodavni proces

U praksi je čest slučaj *(2) nedovoljne transparentnosti* prilikom pripreme i usvajanja propisa jer nije dovoljna samo objava nacрта na sajtu organa uprave tokom javne rasprave koja se uvijek i ne organizuje. Kao rezultat navedenog dešava se da se izglasaju zakoni koji se u poslovnoj praksi teško mogu primijeniti ili stvaraju znatne i nepotrebne troškove za poslovanje privrednih subjekata. Posebno je komplikovana primjena propisa donesenih uz podnošenje amandmana od strane poslanika u Skupštini Crne Gore jer se privredi često nameću zahtjevi, odnosno pravila koja nisu usmjerena na unapređenje poslovnog ambijenta. Na taj način se remeti koncept i pravni duh određenog zakona, čime se komplikuje i sistemsko tumačenje pravnih pravila. Primjeri za to su kada se pravnim pravilima koja treba da omoguće zaštitu potrošača ograničava dostupnost i slobodan promet roba na tržištu; propisom koji reguliše izbore političkih predstavnika ograničava pravo na zapošljavanje i poslovanje; te propisom koji utvrđuje državne praznike, ograničava se pravo na preduzetništvo i rad.

Selektivna primjena dovodi u različit položaj privredne subjekte koji posluju u skladu sa propisima, zbog čega se oni zalažu za poštovanje *(3) principa neselektivnosti i dosljednu primjenu važećih zakona*.

U cilju stvaranja povoljne investicione klime, uspješnog poslovanja i rasta zaposlenosti, nužno je mnogo više uvažavati potrebe privrede, prilikom sagledavanja efekata primjene propisa koji se predlaže ili mijenja, od strane obrađivača propisa na lokalnom i državnom nivou, a posebno poslanika prilikom usvajanja zakona.

2.2. Zakonodavni okvir za poslovanje

Radno zakonodavstvo

Privrednici godinama ukazuju na manjkavosti i traže *(4) donošenje novog Zakona o radu*. Važeći Zakon je stupio na snagu avgusta 2008. godine i u međuvremenu je više

puta mijenjan i doradivan. Sa stanovišta privrede potrebno je na cjelovit i moderan način urediti oblast radnih odnosa⁶, što će na adekvatan način odgovoriti potrebama privrede i ukupnom ekonomskom razvoju Crne Gore. U prilog ovome govori činjenica da je važeći Zakon o radu loše ocijenjen od strane najviših predstavnika Vlade, cjelokupne privrede, investitora, predstavnika EU, Svjetske banke i samih zaposlenih.

U svim zemljama okruženja pokrenute su ili sprovedene reforme radnog zakonodavstva u pravcu zaštite poslodavaca i fleksibilizacije tržišta rada od dogmi udruženog rada, koje naš Zakon o radu i danas prati.

Pravo privrednih društava

Pravna regulativa koja utvrđuje uslove osnivanja, organizovanja i upravljanja privrednim društvima temelj je uređenja ekonomsko-socijalnih odnosa jedne zemlje. Sadašnje stanje u ovoj oblasti je narušeno zbog pravne nesigurnosti i česte zloupotrebe statusa osnivača društava sa ograničenom odgovornošću, do čega dolazi zbog praktično nepostojanja kapitala privrednog društva koji bi bio garancija za obaveze koje se stvore u pravnom prometu. Privrednici često ističu zahtjev da **(5) Zakon o privrednim društvima** treba izmijeniti na način što će se ograničiti mogućnost osnivanja više privrednih društava čiji je osnivač isto fizičko lice, a koje ima neizmirene obaveze iz ranijeg perioda. Na taj način bi se izbjegla praksa zloupotrebe položaja osnivača društva sa ograničenom odgovornošću i prevara povjerilaca, fiktivnim promjenama i prenosom poslova sa prezaduženog na novoosnovano društvo, te omogućilo izmirenje obaveza iz imovine osnivača.

Novi Zakon o privrednim društvima bi trebao da usvoji evropske uredbe o akcionarskom društvu, evropskom ekonomskom interesnom udruženju i o evropskoj zadruzi. Crna Gora nije dobro regulisala osnivanje društava sa ograničenom odgovornošću sa eurom osnivačkog kapitala, jer nije predvidjela određena ograničenja koja bi spriječila zloupotrebe⁷. Druge zemlje su definisale rigorozne odredbe za odgovorna lica koji prouzrokuju štetu kompanijama, pa je omogućeno da povjerilac tuži direktora firme dužnika da bi od njega naplatio potraživanje, što je

⁶ Pored ostalog, potrebno je:

- postupak utvrđivanja povrede radne obaveze pojednostaviti i propisati samo Zakonom o radu,
- omogućiti fleksibilniji način okončanja radnog odnosa na inicijativu poslodavca,
- zastarjelost novčanih potraživanja vremenski ograničiti,
- ukloniti nelogičnosti u članu 25 Zakona o radu koji propisuje trajanje ugovora o radu.

⁷ Privredna komora Crne Gore organizovala je okrugli sto „Usklađivanje prava privrednih društava sa pravnom tekovinom EU“. Osim predsjednika Privredne komore Crne Gore Velimira Mijuškovića i generalnog sekretara Privredne komore Pavla D. Radovanovića, koji je i šef radne grupe za Poglavlje 3 u pregovorima sa EU, učesnici okruglog stola su bili glavni pregovarač ambasador Aleksandar Andrija Pejović, istaknuti hrvatski pravnik, akademik Jakša Barbić, redovni profesor Pravnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, predstavnici Ministarstva ekonomije, Osnovnog suda, Pravnog fakulteta, GLZ-a, privrede i advokati.

nazvano „sistemom odgovornosti vlastitim džepom“.

Komunalne usluge i infrastruktura

Kreiranje povoljne poslovne klime zahtijeva na jednoj strani pojednostavljenje administrativnih procedura, kreiranje efikasnijeg javnog sektora, a na drugoj unapređenje regulatornog okvira, kao osnove za pružanje kvalitetnih usluga.

Investitori su često upućeni na organe lokalnih samouprava u dijelu zahtjeva za realizaciju investicija, u segmentu izdavanja građevinskih dozvola. Iako je postignut napredak za 70 mjesta prema najnovijem izvještaju Doing business, treba nastaviti aktivnosti na pojednostavljenju procedura, smanjenju troškova i skraćenju rokova. Primjera radi iznosi naknada za komunalno opremanje građevinskog zemljišta razlikuju se od opštine do opštine. Pojedine opštine imaju jako visoke cijene⁸, što povećava troškove i demotiviše kompanije da ulaze u izgradnju nove infrastrukture. S tim u vezi, potrebno je ujednačiti cjenovnike o visinama naknada za komunalno opremanje po opštinama.

Ocjena privrednika je da se komunalne usluge, zbog izražene ograničenosti pružalaca, vrše na nekonkurentan i neefikasan način, uz nerealno visoke troškove. S tim u vezi, Komora je uputila inicijativu kojom se zahtijeva da **(6) novi Zakon o komunalnim djelatnostima** reguliše ovu oblast na način koji će doprinijeti većoj efikasnosti, dostupnosti, ekonomičnosti, i nižim cijenama komunalnih usluga.

Javne nabavke

Ugovori iz oblasti javnih nabavki predstavljaju značajan faktor konkurentnosti privrede i osnovu stabilnog poslovanja privrednih subjekata, ponuđača koji na taj način ravnopravno učestvuju na tržištu sa konkurencijom i obezbjeđuju stabilnost upošljenosti poslovnih kapaciteta.

U sistemu javnih nabavki⁹ Crne Gore učestvuje oko 700 naručilaca, koji ostvaruju realizaciju ugovora o javnim nabavkama, sa učešćem preko 8% BDP-a.

⁸ Najniže naknade za komunalno opremanje građevinskog zemljišta ima Opština Šavnik, sa prosječnim iznosom naknade od 3 eura/m² za stambene i 8,5 eura/m² za poslovne objekte. Sa druge strane, opština Budva ima najveći prosječan iznos naknade u iznosu od 187,57 eura/m² za poslovne i stambene objekte. Prosječna visina naknade za komunalno opremanje građevinskog zemljišta u Glavnom gradu za stambene objekte iznosi 80 eura/m², dok je za poslovne 99,5 eura/m². Naknade se značajno razlikuju i zavisno od zone građenja u jednoj istoj lokalnoj samoupravi, ali i kategoriji objekata.

⁹ Privredna komora Crne Gore permanentno prati stanje na tržištu u oblasti javnih nabavki i učestvuje u radnim tijelima za sprovođenje izmjena regulative, Strategije i Akcionog plana za unapređenje sistema javnih nabavki, kao usklađivanja sistema za poglavlje 5 – javne nabavke u procesu pregovara za članstvo u EU.

Ponuđači radi zaštite zakonom garantovanih prava i ostvarenja svojih interesa po žalbenim predmetima, pred Državnom komisijom za kontrolu postupaka javnih nabavki izdejtstvuju poništenje 44% odluka naručilaca. Ističu da se diskriminacija učesnika i povreda pravila na tenderu, pored povreda prava prilikom donošenja odluke o izboru najpovoljnije ponude, najčešće događa prilikom pripreme poziva i tenderske dokumentacije.

Stav ponuđača i naručilaca je da je postupak izbora najpovoljnije ponude, kao i cjelokupan sistem javnih nabavki, isuviše formalan i opterećen nepotrebnim administriranjem. Odluke naručilaca i Državne komisije za kontrolu postupaka javnih nabavki se poništavaju, gotovo po pravilu, zbog formalnih nedostataka i povreda pravila upravnog postupka.

Na inicijativu Privredne komore je **(7) pripremljena izmjena Zakona o javnim nabavkama**, i u toku je postupak usvajanja u Skupštini Crne Gore, od koga se očekuje rasterećenje sprovođenja postupka nabavke od procesnog formalizma, smanjenje troškova pripreme ponude i otklanjanje pravno-tehničkih nejasnoća.

2.3. Pojedinačni primjeri

Zakon o rokovima izmirenja novčanih obaveza

U cilju rješavanja problema nelikvidnosti, sredinom ove godine donijet je Zakon o rokovima izmirenja novčanih obaveza¹⁰. Osim efikasnog rješavanja narušenih dužničko-povjerilačkih odnosa, očekivanja su da će sa primjenom Zakona doći do povećanja brzine opticaja novca i spriječavanja gašenja malih i srednjih preduzeća. U analizi primjene Zakona razmatrani su efekti i uticaj¹¹ na nelikvidnost i finansijsku disciplinu. Konstatovano je da prilikom kontrole izmirenja novčanih obaveza Poreska uprava može sankcionisati privredno društvo zbog nepostupanja po Zakonu, ali ne može uticati na izvršenje obaveze, odnosno na plaćanje obaveze. Stoga, primjena ovog Zakona ne utiče na bolju naplatu između subjekata i finansijsku disciplinu. Privredni subjekti predlažu da se **(8) izvrše izmjene Zakona o rokovima izmirenja novčanih obaveza** u smislu usaglašavanja sa Direktivom 2011/7/EU o borbi protiv kašnjenja u plaćanjima u komercijalnim transakcijama kako bi se omogućilo slobodno ugovaranje dužih rokova plaćanja za privatni sektor, uz poštovanje odredbi fer odnosa prema povjeriocu.

¹⁰ "Službeni list Crne Gore, broj 28/2014" od 4.7.2014. godine

¹¹ Na sastanku PKCG, 17.novembar 2014.

Zakon o zaštiti potrošača

U smislu stvaranja uslova za nesmetano odvijanje prometa i obavljanje privrednih djelatnosti, kao i ukupno funkcionisanje tržišta, Privredna komora Crne Gore je Ministarstvu ekonomije uputila¹² predlog da se po hitnom postupku **(9) izmijene odredbe Zakona o zaštiti potrošača**.

Predlog zakona o zaštiti potrošača je izmijenjen amandmanskim djelovanjem i dodavanjem riječi „*kao i na odgovarajućem znakovnom jeziku koji koriste slabovide osobe*“ te samim tim, praktično pred usvajanje, učinjen neprimjenjivim.

Komparativnom analizom zakonskih rješenja zemalja članica i pravne tekovine Evropske unije nije uočena primjena sličnog rješenja nigdje, osim za označavanje naziva lijekova, shodno posebnom zakonu, što je slučaj i u crnogorskom Zakonu o lijekovima. Za ostale proizvode i usluge u prometu neracionalno je i tehnički neizvodljivo sprovođenje predloženog zakonskog rješenja (označavanje svih proizvoda na pismu za slabovide osobe).

Radi stvaranja uslova za nesmetano odvijanje prometa i obavljanje privrednih djelatnosti, kao i ukupno funkcionisanje tržišta, Komora je uputila inicijativu da se po hitnom postupku izmijeni Zakon, sa sljedećom formulacijom člana 7 stav 4 Zakona o zaštiti potrošača, tako da glasi:

“Podaci u obavještenju o robi moraju biti odštampani, napisani čitko, jasno, razumljivo i lako uočljivim štampanim slovima na jeziku koji je u službenoj upotrebi, a mogu se označavati i na odgovarajućem znakovnom jeziku koji koriste slabovide osobe.”

Sprovođenje predloženih izmjena treba da doprinese olakšanju poslovanja domaćim proizvođačima, trgovcima i snadbijevanju tržišta potrebnim robama i uslugama.

Zakon o državnim i drugim praznicima

Zakonom o državnim i drugim praznicima je definisano da privredna društva i drugi oblici obavljanja privredne djelatnosti, ako priroda djelatnosti ili tehnologija rada zahtijevaju neprekidan rad, mogu raditi u praznične dane. Dozvolu za rad u praznične dane izdaje organ državne uprave nadležan za poslove ekonomije u skladu sa kriterijumima i pravilima koje propiše.

Imajući u vidu da ovako definisane odredbe predstavljaju barijeru poslovanju Komora je inicirala **(10) izmjene Zakona o državnim praznicima**, kojima se zahtijeva

¹² 19.06.2014.godine

brisanje obaveze pribavljanja dozvole za rad u toku praznika, jer je postavljeno rješenje u praksi neodrživo i suprotno potrebama privrede. Ovakva zabrana rada je nezabilježena u uporedno-pravnoj poslovnoj praksi i regulativi iz oblasti radnih odnosa.

Zakon o porezu na dodatu vrijednost

(11) Zakon o porezu na dodatu vrijednost, u dijelu oporezivanja igara na sreću, je neprimjenljiv jer se ove usluge razlikuju od svih drugih vrsta usluga po svom aleatornom¹³ karakteru i ne karakteriše ih dodata vrijednost, koja je po definiciji vrijednost koja se ostvaruje kao rezultat neke konkretne poslovne aktivnosti preduzeća. Priređivači posebnih igara na sreću nisu u mogućnosti (zbog prirode djelatnosti) da porez na dodatu vrijednost prenesu na kupca, što znači da ga moraju iskazati kao trošak u svom bilansu uspjeha.

Pored toga, Komora je uputila inicijativu za izmjenu Zakona o porezu na dodatu vrijednost, u dijelu primjene snižene stope PDV-a od 7%, u sektoru ugostiteljstva koja bi se odnosila na usluge pripremanja hrane i obavljanja usluga prehrane, kao i na bezalkoholna pića i napitke, vino i pivo počevši od januara 2015. Sniženom stopom PDV-a od 7%, na ukupnu turističku djelatnost (smještaj i usluge ugostiteljstva), fiskalnom politikom bi se uticalo na unapređenje poslovanja i konkurentnost crnogorskog turizma, povećanje investicija i rast zapošljavanja u sektoru ugostiteljstva.

Takođe, ukazano je na potrebu brisanja člana 2, Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o porezu na dodatu vrijednost, kojim se usluge smještaja apart hotela¹⁴ izuzimaju iz snižene stope od 7% i oporezuju opštom stopom od 19%, što utiče na poslovni ambijent i direktno na sivu ekonomiju.

Više puta¹⁵ je ukazivano i na problem različite stope PDV-a na pšenicu i brašno. Naime, Privredna komora je uputila inicijativu za izmjenu ovog Zakona u dijelu smanjenja stope PDV-a na pšenicu sa 19% na 7%, kao što je i stopa na brašno. Primjena različitih stopa stvara barijeru u poslovanju kompanijama u sektoru mlinske industrije, odnosno izaziva problem tekuće likvidnosti. Kompanije dolaze u situaciju da, i pored poreskog kredita koji imaju, u obavezi su da izvrše carinjenje nove pšenice (koja se nalazi u carinskom skladištu) i plate PDV iz tekućeg poslovanja budući da kredit mogu preusmjeriti na plaćanje carine tek za 45 dana. Uporedna praksa ukazuje da se u zemljama regiona ne primjenjuju različite stope PDV-a na pšenicu i brašno kao što

¹³ Nije unaprijed poznat

¹⁴ 05.03.2014. godine Savjetu za regulatornu reformu i unapređenje poslovnog ambijenta.

¹⁵ 21.07.2014. godine Ministarstvu finansija i na sastanku 20.03.2013.godine sa Ministrom poljoprivrede i ruralnog razvoja Petrom Ivanovićem.

je slučaj u Crnoj Gori.

Potrebno je zadržati visinu važećih poreskih stopa i proširiti listu proizvoda na koje se primjenjuje snižena stopa PDV-a. Postoji još puno prostora u primjeni važećeg Zakona i na taj način suzbijanja sive ekonomije i omogućavanja ravnopravnog položaja za sve privredne subjekte.

Nacrt zakona o energetici

Nacrtom Zakona o energetici operatori sistema, koji posluju kao i sva ostala privredna društva u Crnoj Gori, u povoljnijem su položaju od privrednih društava koja kao investitori izgrađuju elektroenergetsku infrastrukturu. Ovo se odnosi na predložene zakonske odredbe člana 161 i 162 Nacrta zakona o energetici, kojima se uređuju imovinsko-pravni odnosi u pogledu prenosa u svojini operatora izgrađene infrastrukture (trafostanica i viskonaponskih kablova), odnosno otkupa izgrađene infrastrukture uz odgovarajuću naknadu.

Novo zakonsko rješenje, isto kao i prethodno, inicijativu za prenos u svojini izgrađene infrastrukture, umjesto investitoru koji je o svom trošku pribavio građevinsku dozvolu, obezbijedio prostor za smještaj infrastrukture (zemljište ili dio objekta), izradio i revidovao projekat, izgradio infrastrukturu, i pribavio upotrebnu dozvolu, prepušta operatoru, pri čemu u zakonu nije utvrđena obaveza da u propisanom roku zaključi sa investitorom ugovor i isplati mu odgovarajuću naknadu. Ovo sve pri činjenici, da operator tu istu infrastrukturu, za koju je izdata upotrebna dozvola, odmah nakon izgradnje, i bez zaključenog ugovora sa investitorom, stavlja u planiranu funkciju i sa iste ubira prihod putem fakturisanja utrošene električne energije krajnjim kupcima.

Imajući u vidu sve prethodno navedeno¹⁶ Komora je uputila **(12) predlog izmjene i dopune nacrta Zakona o energetici**, na način kojim će se omogućiti svim učesnicima u postupcima preuzimanja izgrađene infrastrukture jednak položaj.

Zaštita konkurencije i obavljanje koncesionih djelatnosti

U vezi narušene konkurencije i ograničenih uslova obavljanja djelatnosti pomorskih i povezanih poslova u akvatorijumu Luke Bar, privredni subjekti koji posluju na tom području i čiji su ekonomski interesi ugroženi, obratili su se Privrednoj komori Crne Gore kako bi se stvorili uslovi za ravnopravno poslovanje i suzbijanje dominantnog, odnosno monopolskog položaja¹⁷.

¹⁶ Na sjednici Odbora energetike i rudarstva Privredne komore Crne Gore 11.septembra 2014. godine
¹⁷ 06.03.2014.godine Savjetu za unapređenje poslovnog ambijenta, regulatorne i infrastrukturne reforme

Više privrednih subjekata koji djeluju u oblasti pomorske privrede, ističe probleme u vezi visokih tarifa, upotrebe dominantnog položaja i načina vršenja lučkih i pomoćnih usluga (pilotaža, privez i odvez brodova, usluge remorkera, postavljanje i skidanje plutajuće brane, snadbijevanje brodova vodom) od strane koncesionara, i postojanje vezanih ugovora, odnosno sporazuma kojima se **(13) ograničava konkurencija i sloboda prometa roba i vršenja usluga u akvatorijumu Luke Bar.**

Poslovi brodskih agenata trenutno nijesu uređeni zakonskim propisima, pa se samim tim ovim poslovima može baviti svako fizičko lice. Komora je uputila inicijativu¹⁸ da se ovo pitanje normativno uredi. Naime, glavni cilj ovakve **(14) inicijative je da se poslovi agentiranja uvedu u zakonski okvir**, kako bi samo licencirana preduzeća mogla da se bave ovim poslovima.

Donošenje zakonskih propisa, odnosno adekvatnog pravilnika kojim bi se utvrdili uslovi za sticanje svojstva pomorskog agenta, kao i odgovornosti i obaveze za obavljanje poslova, bilo bi od velikog značaja za sve učesnike u pomorskoj privredi.

Zakon o bezbjednosti hrane

U skladu sa zahtjevima privrede kao i potrebom usklađivanja sa evropskim zakonodavstvom, urađen je **(15) Nacrt zakona o bezbjednosti hrane** koji je prošao javnu raspravu i u fazi je izrade konačnog predloga. Očekuje se da će se zakon naći u skupštinskoj proceduri do kraja godine. Paralelno sa izradom zakona neophodno **je uraditi podzakonska akta**, čije će donošenje omogućiti bolju kontrolu poslovanja privrednih subjekata sa stanovišta bezbjednosti i kvaliteta proizvoda.

Poslovanje kruzing industrije

Kruzing industrija je vid turizma koji bilježi stalan porast u svijetu. Crna Gora ima velike mogućnosti u ovom vidu turizma i može postati ravnopravan partner državama na Jadranu, koje imaju dugogodišnju tradiciju i daleko veće prostorne i infrastrukturne mogućnosti. Za definisanje Crne Gore kao turističke destinacije za kruzing industriju, potrebno je odrediti jasne ciljeve i planove za razvoj, kako bi povećali našu konkurentnost i omogućili većem broju kompanija, brodova i putnika da posjete Crnu Goru. S tim u vezi, potrebno je:

(16) Zakonom o turizmu definisati kruzing turizam, njegov značaj, učesnike i uslove pod kojima turističke agencije i ostali pravni subjekti mogu da učestvuju u izvođenju izletničkih programa za goste sa brodova kruzing kompanija. U dijelu prostornih i

¹⁸ Ministarstvu saobraćaja u vidu Zaključka sa sjednice Odbora od 01.07.2014. godine

detaljnih urbanističkih planova, uvidom u dokumentaciju lokaliteta luka, u saradnji sa JP Morsko dobro, pronaći najkvalitetnija rješenja za potrebne izmjene, čime se ostvaruje preduslov za strana ulaganja.

(17) Zakonom o prevozu u drumskom saobraćaju precizno definisati kruzing industriju vezano za saobraćaj i prevoz putnika, u dijelu: postupaka, standarda i dozvole za prevozna sredstva, obaveznih spiskova putnika, nadležnosti i kontrole sprovođenja zakona.

(18) U Zakonu o lukama je, vezano za kruzing industriju, potrebno definisati organizaciju i djelokrug rada luka kao zakupaca državnog dobra, shodno njihovom dominantnom položaju na tržištu, a da ne ugrožavaju rad drugih privrednih društava.

(19) Zakonom o morskom dobru definisati pitanja iz oblasti upravljanja lukama od lokalnog značaja.

Kako bi se uvrstile u programe kruzing kompanija, potrebno je unaprijediti i izgraditi potrebnu infrastrukturu za više luka u zalivu Boka Kotorska (Risan, Zelenika i Bijela) i južnog akvatorijuma Crne Gore - Luke Bar, na način da zadovolje uslove za međunarodni saobraćaj i dobiju potrebne sertifikate.

2.4. Podzakonska akta

Evidentno je da **(20) nedostaju podzakonska akta** za sprovođenje i izvršenje zakona u brojnim sferama poslovanja¹⁹, što stvara probleme u poslovanju privrede, pa i samih inspeksijskih, carinskih i poreskih organa tokom nadzora sprovođenja propisanih obaveza, kao i prilikom ostvarivanja određenih zakonskih prava privrednih subjekata. Pored toga, evidentno je da se još uvijek primjenjuje veliki broj podzakonskih akata²⁰ iz ranijeg perioda zajedničke države, te je potrebno donošenje novih nacionalnih propisa za preciznije regulisanje pojedinih oblasti poslovanja.

19 Primjeri:

- nedostaje pravilnik o voćnim vinima,
- potrebna je izmjena Pravilnika o hrani za životinje, gdje ne postoji kategorija «vlažnog» trebera,
- donošenje Pravilnika o deklarisanju usaglašenog sa EU direktivom 1169/2011

20 Primjeri: Pravilnik o metodama fizičkih i hemijskih analiza za kontrolu kvaliteta žita, mlinskih i pekarskih proizvoda, testenina i brzo smrznutih testa, Sl. list SFRJ, br. 74/88; Pravilnik o tehničkim i drugim zahtjevima za žitarice i njihove proizvode namijenjene za industrijsku preradu i pekarski kvasac, Sl. glasnik RS, 63/09; Pravilnik o tehničkim normativima za pekare, Službeni glasnik SRJ 13/92; Pravilnik o higijenskoj ispravnosti vode za pice "Sl.list SRJ" br.24/12; Pravilnik o kvalitetu i drugim zahtjevima za pivo "Sl.list SRJ" br.36/04 i 39/05.

3. POSLOVANJE PO SEKTORIMA

3.1. Proizvodne djelatnosti

3.1.1. Poljoprivreda i prehrambena industrija

Otkup i prodaja proizvoda poljoprivrede, šumarstva i ribarstva za devet mjeseci 2014. godine u odnosu na isti prošlogodišnji period bilježi rast od 1,6%. Otkupljeno²¹ je 18,7 mil. litara mlijeka, što je u odnosu na uporedni period 2013. više za 3%.

Velike količine padavina u ljetnjem periodu, uticale su negativno na ostvarene rezultate naročito u proizvodnji kontinentalnog voća. Vremenske neprilike su uticale i na pad proizvodnje grožđa od oko 30%. S druge strane ostvarena je rekordna proizvodnja breskve (oko 1.100 t)²² koja je plasirana ne samo na domaćem, već i na tržištu EU i okruženja.

Pored vremenskih neprilika koje su pratile poljoprivrednu proizvodnju, problem za dalji razvoj ovog sektora je nedostatak dovoljnih količina proizvoda koji se mogu ponuditi tržištu, kao i investicionih sredstava neophodnih za ulaganja u rekonstrukciju postojećih i izgradnju novih štala, pratećih objekata na stočarskim farmama, zatim za obnovu postojećih i podizanje novih višegodišnjih zasada, izgradnju plastenika i staklenika, kao i za razvijanje potrebne infrastrukture za skladištenje i čuvanje svježih proizvoda.

Za devet mjeseci ove godine zabilježen je rast prehrambene proizvodnje od 14,4% u odnosu na isti period 2013. godine. U proizvodnji pića evidentiran je pad od 10,2%, a proizvodnji duvanskih proizvoda 21,4%. Mesna industrija bilježi značajan porast izvoza mesa i mesnih prerađevina, koje su pored vina, piva i cigareta naši najznačajniji izvojni proizvodi. Ova kretanja su značajno uticala na ostvarene rezultate u robnoj razmjeni poljoprivredno-prehrambenih proizvoda, tako da je izvoz povećan za 78,4%, uvoz za 6,1%, odnosno pokrivenost uvoza izvozom je povećana sa 10,8% na 18,2%.

Crnogorski agrar prolazi kroz dinamične promjene i suočava se sa brojnim izazovima, od potrebe da se uveća proizvodnja hrane i unaprijedi njena konkurentnost, uz odgovorno raspolaganje resursima, do namjere da se što bolje i kvalitetnije uklopi u evropski model razvoja.

²¹ Podaci MONSTAT-a

²² Podaci AD „Plantaže“

Tabela 3: Robna razmjena poljoprivredno-prehrambenih proizvoda (u milionima Eura)

	Uvoz			Izvoz		
	I-IX 2013.	I-IX 2014.	Index	I-IX 2013.	I-IX 2014.	Index
Meso i dr. klanični proizvodi	49,6	76,6	154,5	3,5	32,7	944
Mlijeko i prerađe. od mlijeka	35	33,6	96	0,9	0,2	28,2
Povrće	9,2	9,9	107,9	3,6	2,4	66
Voće	14,9	15,9	106,4	3,5	3,5	97,9
Prerađevine od mesa	19,8	19,6	99	2,4	2,3	96,6
Piće	42,2	41,4	98,1	10,1	11,5	113,8
Duvan	10,2	8,9	87,6	4,4	3,4	77,5
Ostalo	164,7	160,8	97,6	8,9	10,5	117,9
Ukupno poljoprivreda	345,6	366,7	106,1	37,3	66,6	178,4

Izvor: MONSTAT

I pored evidentnog razvoja agroindustrije posljednjih godina nepovoljna struktura preduzeća i nedovoljan nivo tehnološke opremljenosti negativno se odražavaju na konkurentnost prehrambene industrije i na dostizanje međunarodnih sanitarno-higijenskih normativa i standarda. Evropska unija je izgradila veoma rigorozan sistem kontrole kvaliteta hrane i uslove za plasman prehrambenih proizvoda na jedinstveno evropsko tržište, tako da pred ovim sektorom predstoje zahtjevni zadaci u pravcu usklađivanja poslovanja sa evropskim standardima.

Predlozi i preporuke:

- Zbog problema nemogućnosti naplate potraživanja od subjekata koji su prestali da rade potrebno je izmijeniti zakonsku regulativu u smislu da, preduzeća moraju obezbijediti naplativost potraživanja u slučaju likvidacije, garantovanjem imovinom ili obezbjeđenjem odgovarajućih bankarskih garancija ili depozita prilikom registracije preduzeća;
- Olakšati pristup kreditnim sredstvima, kroz subvencionisanje ili snižavanje kamatnih stopa (dobar primjer kreditiranje IRF-a), naročito za projekte primarne poljoprivredne proizvodnje, podršku investicijama, poboljšanje konkurentnosti, povećanje asortimana i marketinški nastup;
- Obezbijediti **(21) veći obim finansijskih sredstava u Agrobudžetu** u cilju podrške poljoprivrednim proizvođačima da osavremene proizvodnju kako bi uveli sisteme bezbjednosti i odgovarajuće standarde u proizvodnji u skladu sa zahtjevima EU;
- Potrebno je **(22) uspostaviti administrativne strukture za povlačenje sredstava iz EU fondova** namijenjenih poljoprivredi i vršiti obuku privrednih subjekata za korišćenje ovih fondova;
- **(23) Povezivanje poljoprivrede i turizma**²³ kroz veću zastupljenost domaćih

²³ Privredna komora Crne Gore je organizovala:

proizvoda u ugostiteljskim objektima što bi imalo direktan uticaj na smanjenje deficita u robnoj razmjeni sa inostranstvom.

3.1.2. Šumarstvo i drvna industrija

Programom gazdovanja šumama za 2014. godinu, planirana je ukupna sječa u državnim i privatnim šumama od 701 hilj. m³ bruto drvne mase, uz ostvarenje ukupnog prihoda od 7,5 mil. eura. Planirana sječa će se realizovati na osnovu ugovora o koncesijama koje je Uprava za šume ustupila na korišćenje gazdinskim jedinicama na teritoriji Crne Gore na period od jedne, sedam, petnaest odnosno trideset godina. Ukupna ostvorena proizvodnja bruto drvne mase za deset mjeseci 2014. godine iznosi 239 hilj. m³ i veća je za 5,5% u odnosu na isti period 2013. godine.

Uvoz proizvoda drveta, hartije, štampe i namještaja iznosio je 91,6 mil. eura, ili 6,9% ukupnog uvoza. Najviše se uvozi namještaj 44,7 mil. eura (kancelarijski, funkcionalni i medicinski) zatim hartija i karton 18,3 mil. eura i drvo i proizvodi drveta 18,2 mil. eura (od čega iverica i šper ploče 6 mil. eura).

Ukupno je izvezeno 16,4 mil. eura drveta (car. glava 44), od čega je 10,4 mil. eura rezane građe i drvenih elemenata, 3,3 mil. eura je sirovina (trupci), a 1,9 mil. eura je ogrijevno drvo.

Robnu razmjenu karakteriše izvoz sirovina i poluproizvoda, a mali izvoz gotovih proizvoda. Najveće količine drvne sirovine odlaze u izvoz u formi oblovine i rezane građe, a u veoma maloj mjeri kroz proizvode sa dodatom vrijednošću (šper-ploče, daščane ploče, parket, latoflex letvice, građevinska stolarija...).

	Uvoz			Izvoz		
	I-IX 2013.	I-IX 2014.	Index	I-IX 2013.	I-IX 2014.	Index
Drvo i proizvodi od drveta	17,1	18,2	106,4	12,6	16,4	130,2
- ogrijevno drvo, pelete, pilotina	1,2	0,8	66,7	3,6	5,2	144,4
- rezana građa	3,4	3,1	91,2	8,4	10,4	123,8
Hartija i karton	18,5	18,3	98,9	1,4	1,5	107,1
Štampane knjige, novine, slike i ostali	9,4	10,3	109,6	1,3	1,5	115,4
Namještaj, posteljina... montažne zgrade	36,9	44,7	121,1	0,6	0,7	116,7
UKUPNO	81,8	91,6	112,0	16,0	20,2	126,3

Tabela 4: Drvo i proizvodi od drveta (u milionima Eura)

Izvor: MONSTAT

- okrugli sto na temu "Crnogorski proizvodi za crnogorski turizam" uz učešće proizvođača i direktora nabavki hotela, 4. aprila 2014.godine, u Budvi
 - u okviru konferencije o turizmu, panel sa temom "Poljoprivredni proizvodi i proizvodi agroindustrije u turističkoj ponudi", 12. novembra 2014.godine

Uvoz robe bi mogao biti značajno niži organizovanjem sopstvene proizvodnje u postojećim proizvodnim kapacitetima uz neznatna ulaganja i revitalizaciju postojeće opreme i tehnologije, investicijama u nabavku nove opreme i novih tehnologija. To se odnosi na kapacitete drvne i papirne industrije, posebno u vršenju usluga u grafičkoj industriji.

Budući razvoj treba da počiva na visokoj stopi investicija u nabavku nove opreme i novih tehnologija, odnosno u proizvodne linije sa modernom kompjuterskom opremom čime se postiže optimalno iskorišćavanje, podizanje konkurentnosti, smanjenje cijene koštanja proizvoda i omogućava prisustvo na drugim tržištima.

Predlozi i preporuke:

U drvnoj industriji je trenutno aktivno oko 150 preduzeća (uključujući i preduzeća i preduzetnike koji se bave proizvodnjom namještaja). Najviše ima preduzeća ili preduzetnika koji se bave preradom drveta u pilanama, slijede pogoni za proizvodnju pločastog namještaja. U strukturi preduzeća koja se bave preradom drveta, dominiraju mikro i mala preduzeća.

- **(24) Napraviti analizu korišćenja šuma za sve dugoročne ugovore od 2008-2014. godine**, koja bi sadržala sve relevantne podatke po zaključenim ugovorima na osnovu javnih poziva iz 2008. godine. Analiza bi pokazala stepen iskorišćenosti po zaključenim ugovorima, ispunjenost kadrovskih i tehničko-tehnoloških uslova, uticaj na realizaciju finalne prerade i bila osnova za kreiranje buduće politike davanja šuma na korišćenje;
- **(25) Programom gazdovanja šumama za 2015. godinu potrebno je definisati bruto drvnu masu, iz državnih i privatnih šuma, u količini i vrijednosti tako da se ona može maksimalno iskoristiti**, čime se stvaraju uslovi za povećanje obima proizvodnje u repro lancu šumarstva i drvne industrije. Dosadašnja praksa je bila da privredna društva koja imaju dodijeljene koncesije ne uspiju da ih iskoriste, bilo zbog nerealnih zahtjeva/odobrenja, prekasnog ustupanja šuma na korišćenje (u avgustu/septembru), loše šumske infrastrukture, vremenskih neprilika. Ostaje drvna masa neiskorišćena, ne ostvaruju se planirani finansijski rezultati, dok privredna društva koja nijesu dobila šumu na korišćenje nemaju sirovinu za preradu;
- Važeći **(26) Pravilnik o uslovima, kriterijumima i podkriterijumima, koje u pogledu tehničko-tehnološke opremljenosti i broja zaposlenih, treba da ispunjavaju pravna lica za dobijanje prava za godišnje i dugoročno korišćenje šuma**, potrebno je izmijeniti i dopuniti tako da bude definisana maksimalna zapremina sirovine u odnosu na proizvodne kapacitete koju privredno društvo može dobiti na korišćenje. Dosadašnja praksa je da se Pravilnik ne poštuje, zbog čega se šteta nanosi tekućem poslovanju i razvoju ovog sektora;
- U cilju smanjenja izvoza najkvalitetnije sirovine (trupaca), predlaže se:
 - **(27) da se kao izjava o porijeklu robe priznaje otpremnica ili potvrda od Uprave za šume, kako za državne tako i za privatne šume;**
 - **(28) pojačanje kontrole izvoza tako da cijena na fakturi odražava stvarnu vrijednost robe;**

- (29) **pojačanje kontrole primjene Ugovora o davanju prava na korišćenje šuma i izgradnju i održavanje šumskih saobraćajnica** (član 3 stav 5) kojim su ugovarači saglasni da se ukupne posječene količine drveta prerade u prerađivačkim kapacitetima koncesionara;

- (30) **Omogućiti carinjenje robe na graničnom prelazu Ranče tokom svih radnih dana.** Dosadašnja praksa je bila carinjenje utorkom i četvrtkom u trajanju od po dva sata;

- (31) **Pokrenuti proces sertifikacije šuma po FSC standardima,** čime se potvrđuje da su proizvodi šumarstva proizvedeni odgovornim gazdovanjem šumama i omogućava drvnoj industriji da nesmetano izađe na inostrano tržište.

3.1.3. Energetika, rudarstvo i metalna industrija

Proizvodnja električne energije za devet mjeseci ove godine niža je za 24,9% u odnosu na isti period prošle, a niža je i u poređenju sa planiranom proizvodnjom za ovaj period za 3%. Posmatrano pojedinačno po energetske objektima, HE Perućica je ostvarila povećanje proizvodnje u odnosu na plan za 4,2%, HE Piva je imala manju proizvodnju za 8%, dok je proizvodnja u TE Pljevlja niža za 5% od planirane.

U sektoru rudarstva stanje se značajno promijenilo u odnosu na uporedni period 2013. godine najviše zahvaljujući količini iskopane rude boksita koja je za skoro 20 hiljada tona veća od proizvodnje za devet mjeseci prošle godine. Ovo se naročito odnosi na kvalitetnu rudu sa rudokopa Zagrad odakle je eksploatisano preko 83 hiljade tona. Zajedno sa stabilnom proizvodnjom Rudnika koncentrovane rude olova i cinka u Šupljoj stijeni, ostvareno je povećanje proizvodnje za 2,3 puta u oblasti vađenja ruda metala, dok se parametri proizvodnje energetske ruda zadržavaju na nivou prošlogodišnjih.

Metalurško-metalni kompleks u ovom periodu karakteriše pad proizvodnje, naročito u oblasti proizvodnje osnovnih metala čelika i aluminijuma. Ukupna proizvodnja bilježi pad od 14,6%, prvenstveno usljed trajanja investicionog ciklusa u Željezari Nikšić i niskog stepena iskorišćenosti tehnoloških mogućnosti KAP-a na oko 35% instaliranih kapaciteta. Evidentan je i značajan pad u oblasti proizvodnje metalnih proizvoda od 87,8%, dok je u oblasti proizvodnje mašina i opreme proizvodnja veća za 18,8%. Obustava proizvodnje u kompaniji Montavar Metalac d.o.o. Nikšić i minimalna proizvodnja u Fabrici elektroda Plužine može uticati na smanjenje ovog indeksa do kraja godine.

Poslovanje kompanija u energetsko-rudarskom sektoru je stabilno sa naglašenim remontnim aktivnostima na planu održavanja pogonske spremnosti proizvodno-

U sektoru energetike postoji značajan neiskorišćeni potencijal. Kada je u pitanju hidropotencijal, samo na velikim rijekama procijenjeni potencijal je oko 10.000 GWh/god, a na malim rijekama 800 – 1.000 GWh/ godišnje. Trenutno se koristi oko 17% ukupnog hidropotencijala. U ovoj godini, značajniji rezultati se postižu u gradnji malih elektrana.

tehnološke opreme sva tri kapitalna energetska objekta, dok se zbog procesa restrukturiranja sistema za proizvodnju baznih metala, njihov oporavak tek može očekivati u narednom periodu.

Predlozi i preporuke:

- U metalnom sektoru u strukturi proizvoda dominiraju proizvodi sa niskim stepenom obrade, što negativno utiče na ukupan finansijski efekat. Uvoz proizvoda od čelika i aluminijuma i dalje je visok, iako postoje osnovni preduslovi za njihovu proizvodnju. Najavljene investicije u instalisanje nove opreme za proizvodnju žice i legura aluminijuma u KAP-u, kao i nedavno završena modernizacija pogona Kovačnice u Toščeliku u Nikšiću, povećavaju mogućnosti da finalizacija proizvoda postane trajna poslovna orijentacija ovih industrijskih sistema, što bi uticalo na smanjenje uvoza ovih proizvoda i poboljšalo ukupan finansijski efekat. Potrebno je **(32) učiniti napore da se najavljene investicije i realizuju.**
- Kod potencijala za proizvodnju termo-energije prioritet je dat II Bloku TE u Pljevljima, za čiju izgradnju je spisak ponuđača sveden na tri kompanije. Potrebno je **(33) intenzivirati aktivnosti na izboru ponuđača i na što skorijem otpočinjanju gradnje ovog energetskog objekta.**
- **(34) Stvoriti uslove da se prilikom izgradnje energetskog kabla, za rad na kopnom dijelu, uključe domaće kompanije.**
- U planskoj dokumentaciji **(35) potrebno je predvidjeti koridor Jadransko-Jonskog gasovoda.**

3.1.4. Tekstil, hemijska i farmaceutska industrija

U devetomjesečnom periodu je zabilježen pad proizvodnje farmaceutskih proizvoda i preparata od 10,9%, proizvodnje odjevnih predmeta od 5,5%, proizvodnje proizvoda od gume i plastike od 84,9%, te proizvodnje hemikalija i hemijskih proizvoda od 13,3%. Proizvodnja predmeta od kože je na prošlogodišnjem nivou.

U sektoru tekstilne industrije radi se veoma otežano, nema kontinuiteta proizvodnje. Privredni subjekti posluju sa malim brojem radnika i proizvode uglavnom za domaće tržište. Sirovine se u većini slučajeva obezbjeđuju iz uvoza, izražena je nelikvidnost, zbog čega se neredovno izmiruju obaveze prema radnicima i ostale obaveze.

Cijene gotovih proizvoda ovih industrija zaostaju za rastom cijena sirovina, repromaterijala, pomoćnog materijala, energenata, transporta i komunalija, pri čemu se sa nelegalnim odvijanjem aktivnosti u proizvodnji i prometu stvara nelojalna konkurencija preduzećima koja regularno posluju.

Ove industrije su, najvećim dijelom, privatizovane i usitnjene, sa pretežnim udjelom malih i srednjih preduzeća, koja prolaze kroz razdoblje intenzivnih promjena i strukturnog prilagođavanja, sa izraženim problemima konkurentnosti i nemogućnosti prodaje.

Preduzeća koriste skupe bankarske kredite. Kamatne stope, rokovi otplate, garancije banaka i drugi uslovi izuzetno su nepovoljni, tako da je izražen nedostatak kapitala neophodan za ulaganja u osnovna i obrtna sredstva.

Predlozi i preporuke:

(36) Pojačati kontrolu kvaliteta uvezenih proizvoda i (37) intenzivnije raditi na suzbijanju sive ekonomije:

- Roba se prilikom uvoza prikazuje po veoma niskim cijenama, što je osnovica za naplatu carina i PDV-a, što utiče i na konačnu cijenu proizvoda. Potrebna je pojačana kontrola količina i cijena uvezene tekstilne robe;
- Kvalitet robe ne odgovara oznakama na deklaraciji čime se potrošači dovode u zabludu;
- Obavezno uvođenje sistema ispitivanja prisustva štetnih materija u garderobi jedina je garancija kvaliteta, kako domaće odjeće i obuće, tako i iz uvoza;
- Roba se prodaje mimo predviđenog prostora, bez izdavanja računa, pa je potrebno intenzivirati kontrole;
- Postoji nedostatak kvalifikovanih krojača i nezainteresovanost za ovo zanimanje, pa je potrebno stimulativnim mjerama djelovati u cilju obezbjeđivanja kadrova.

3.2. Uslužni sektori

3.2.1. Trgovina

Trgovina na malo, trgovina na veliko, popravka motornih vozila i motocikala u 2013. godini ima najveće učešće u BDP-u i to 388,4 mil. eura ili 12,4%.

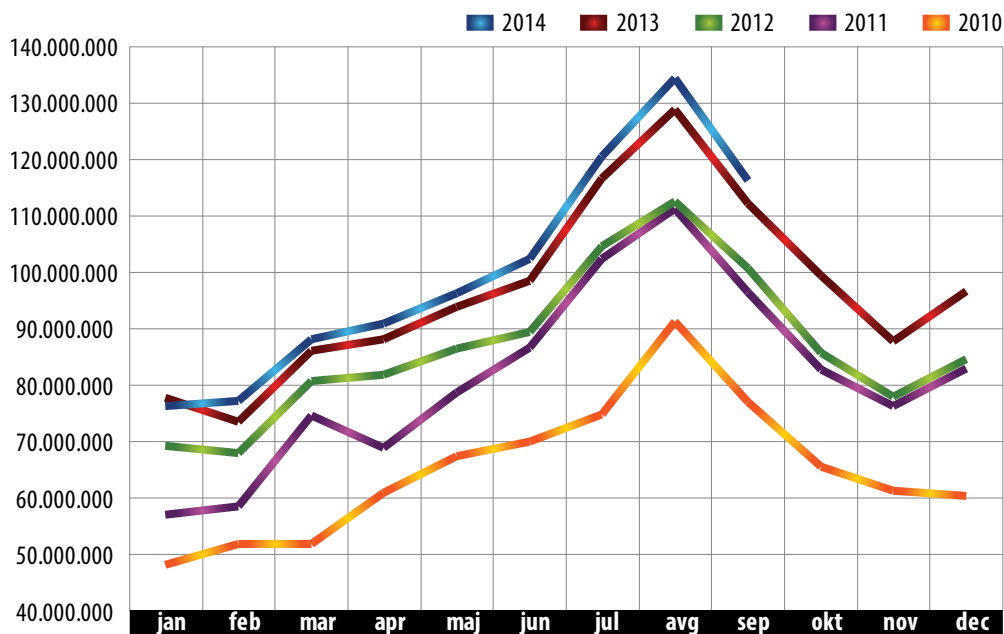
Za devet mjeseci 2014. godine u ovom sektoru ostvaren je promet u iznosu od 902,5 mil. eura, što predstavlja povećanje od 3,1% u odnosu na isti period 2013. godine. Istovremeno, najveći promet ostvaren je u mjesecu avgustu u iznosu od 134,3 mil. eura, što predstavlja povećanje od 4,3% u odnosu na avgust 2013. godine. U periodu januar-septembar tekuće godine prosječan promet u trgovini na mjesečnom nivou iznosio je 100,3 mil. eura.

U posmatranom periodu zabilježen je rast prosječne bruto zarade od 2,4% u odnosu na prethodnu godinu, i iznosila je 504 eura. Prosječna zarada bez poreza i doprinosa zabilježila je rast od 2,4% u odnosu na period januar-avgust 2013. godine i iznosila je 335 eura.

Istraživanje Komore je pokazalo da većina anketiranih preduzeća iz sektora trgovine (72,7%) obaveze prema dobavljačima izmiruje u roku od 30 dana, 9,1% anketiranih obaveze izmiruje u roku od 90 dana, dok čak 28,2% privrednih subjekata obaveze prema dobavljačima ne izmiruje redovno. Nijedno od anketiranih preduzeća ne izmiruje svoje obaveze po isporuci.

Sektor trgovine bilježi najveći broj zaposlenih u poređenju sa drugim sektorima privredne djelatnosti. Naime, u ovom sektoru je u prosjeku bilo zaposleno 35.945, što je za 5,0% manje u odnosu na period januar-avgust 2013. godine, kada je sektor trgovine zapošljavao 37.847.

Grafik 2: Promet u trgovini od 2010. do septembra 2014. godine

Izvor: MONSTAT

Poteškoće u naplati potraživanja i tokom 2014. godine karakterisale su poslovanje većine privrednih subjekata. Pored toga, na poslovanje negativan uticaj i dalje ima konkurencija iz neformalnog sektora, visoke takse i naknade posebno na lokalnom nivou, nedostatak finansijskih sredstava, nedostatak odgovarajućeg kadra, odnosno neadekvatno edukovana radna snaga, kao i neadekvatno radno zakonodavstvo.

Predlozi i preporuke:

- Dosljedno sprovođenje mjera u pravcu suzbijanja poslovanja u sivoj zoni – posebno u dijelu neprijavljivanja zaposlenih i neadekvatnog obračuna zarada, neregistrovanog obavljanja djelatnosti, te u slučaju izbjegavanja prijavljivanja prihoda;
- Poteškoće u naplati potraživanja značajnim dijelom rezultat su prestanka rada jednog broja privrednih društava (zbog likvidacije, stečaja ili zatvaranja firmi). U tom pravcu, neophodno je izmijeniti zakonsku regulativu čime će se ograničiti mogućnost osnivanja više privrednih društava čiji je osnivač isto fizičko lice, te

izbjeci praksa zloupotrebe položaja osnivača DOO i prevara povjerilaca, fiktivnim promjenama i prenosom poslova sa prezaduženog na novoosnovano društvo. Takođe, se predlaže definisanje odredbi shodno kojima će lica koja prouzrokuju štetu kompanijama odgovarati sopstvenom imovinom.

- Porezi i dažbine na lokalnom nivou su često ograničenje poslovanju, kako zbog predmeta (osnovice i stope) oporezivanja, tako i zbog čestih i netransparentnih izmjena lokalne regulative, te sporih i dugotrajnih procedura. Potrebno je intenzivirati aktivnosti usmjerene na **(38) identifikovanje i ukidanje i/ili smanjenje lokalnih такси i naknada**²⁴ koje stvaraju nepovoljne uslove za poslovanje privrednih subjekata.

3.2.2. Turizam i ugostiteljstvo

Doprinos turizma bruto domaćem proizvodu Crne Gore kontinuirano raste, a realizacijom najavljenih investicija očekuje se da će doprinos ovog sektora u narednom periodu biti značajno veći. Procjenjuje se da je ukupan doprinos turizma (direktni, indirektni i indukovani) u 2013. godini iznosio 714,2 mil. eura ili 20% BDP-a. Od toga se direktan doprinos turizma procjenjuje na 348,7 mil. eura ili 9,8% BDP-a, indirektan²⁵ na 251,4 mil. eura (7,1% BDP-a), a indukovani²⁶ na 114,1 mil. eura (3,2% BDP-a).

Prihodi od turizma²⁷ za devet mjeseci ove godine iznosili su 658,2 mil. eura, što je povećanje od 2,4%, u odnosu na prošlogodišnji posmatrani period.

Za devet mjeseci 2014. godine ostvareno je 1,4 miliona dolazaka turista, što je za 1,3% više u odnosu na isti period prethodne godine. Ostvareno je 9,2 miliona noćenja, odnosno rast od 1,3%. Broj dolazaka stranih turista je veći za 1,7%, a ostvarenih noćenja za 2,0%. Trend pada zabilježen je kod domaćih turista, gdje je broj dolazaka niži za 2,2%, a ostvarenih noćenja za 4,8%, pri čemu je prosječna dužina boravka iznosila 6,6 dana, što je na prošlogodišnjem nivou²⁸.

Tri četvrtine od ukupno ostvarenog broja noćenja ostvaruje se u junu, julu i avgustu mjesecu, što prema dostupnim podacima mogu biti očekivanja i za ovu godinu. U strukturi noćenja stranih turista evidentno je da noćenja turista iz pet zemalja učestvuju sa 71%, što ukazuje na veoma izraženu monolitnost crnogorskog turizma.

²⁴ Primjeri za to su plaćanje naknade za pristup poslovnim objektima sa glavne saobraćajnice, kao i plaćanje deponovanja komunalnog otpada bez obzira što u praksi ne postoji potreba za tim.

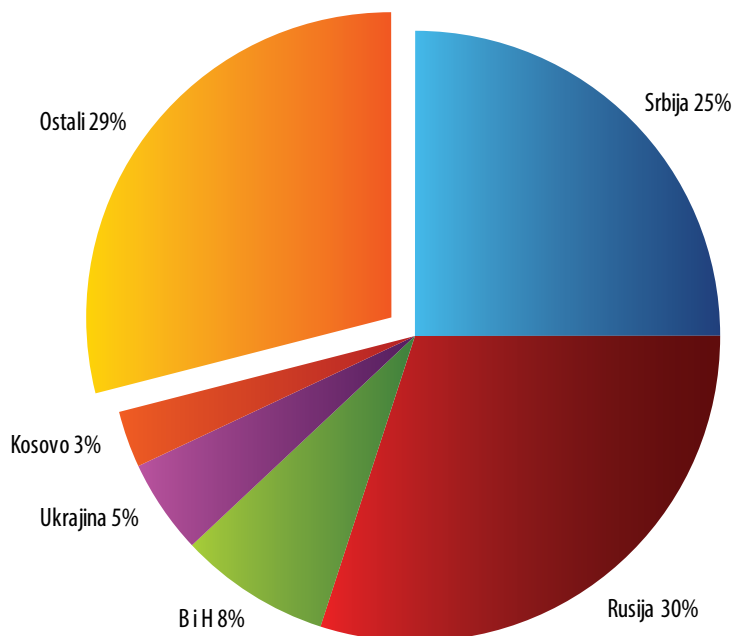
²⁵ Indirektan doprinos - potrošnja koju generiše posjeta turista, a vezana je za druge privredne grane

²⁶ Indukovani doprinosi se odnosi na potrošnju direktno ili indirektno zaposlenih u industriji putovanja i turizma

²⁷ Podaci Centralne banke Crne Gore

²⁸ Podaci MONSTAT-a

Grafik 3: Struktura noćenja I - IX 2014. godine

Izvor: MONSTAT

Prema vrsti smještajnih jedinica u kolektivnom smještaju boravilo je 41,9%, što je za 3,6% manje u odnosu na isti period prošle godine i ostvareno je 31,2% noćenja, što je za 9,6% manje. U privatnom smještaju boravilo je 58,1%, što je za 5,0% više, a ostvareno je 67,9% noćenja ili 7,0% više.

Tokom predavljanja kvantitativnih podataka o efektima turizma u Crnoj Gori i dalje se procjenjuje ekonomski uticaj turizma, tj. prihodi od turizma se objavljuju na bazi procjene Ministarstva održivog razvoja i turizma i izvještaja i WTTC-a. Razlike u podacima između MONSTAT-a i WTTC-a su rezultat primjene različitih metodologija. MONSTAT nema podatke koliko je direktno učešće turizma kao sektora, već mjeri doprinos kroz bruto dodatu vrijednost „usluga pružanja smještaja i ishrane“, dok prema metodologiji „satelitskog računa“ koju koristi WTTC, direktno učešće putovanja i turizma u BDP prikazuje ukupnu potrošnju u određenoj zemlji na putovanja i turizam rezidenata i nerezidenata u poslovne i rekreativne svrhe, državne subvencije u sektoru putovanja i turizma. Potrebno je **(39) implementirati satelitske račune u turizmu**²⁹ (Tourism Satellite Accounts), kao sastavni dio nacionalnih računa, što će omogućavati optimalno iskazivanje rezultata, kreiranje ekonomskih programa i politike i donošenje validnih zaključaka o prirodi i kretanju turističke potražnje.

²⁹ Zakonski okvir za sprovođenje statističkog istraživanja - satelitski računi u turizmu, je Zakon o zvaničnoj statistici i sistemu zvanične statistike ("Sl. list Crne Gore", br. 18/12). Međutim, satelitski računi u turizmu još uvijek nisu uvedeni i sve je ostalo na nivou "pilot istraživanja" za 2009. godinu.

Poslovanje u sektoru turizma karakterišu ograničenja iz prethodnih godina, a koje značajno umanjuju kvalitet turističke ponude. Najčešće zabilježene nepravilnosti³⁰ su: nelegalno izdavanje smještaja (dileri soba), kvalitet smještaja, rad turističkih agencija, prodaja izleta na šetalištima, buku iz ugostiteljskih objekata i buku od građevniskih radova, nelegalan rad ugostiteljskih objekata, neizdavanje fiskalnih računa, nepravilnosti na plažama (nepoštovanje propisa o zauzetosti plaže mobilijarom, nepostojanje kabina za presvlačenje, kanti za otpatke, nepoštovanje plažnog reda), nepoštovanje radnog vremena, gužve u saobraćaju, neredovno napajanje električnom energijom, nestašica vode, izlivanje fekalija, gomilanje otpada i stvaranje deponija, cijene proizvoda i usluga.

Predlozi i preporuke:

- Za dalji rast pozitivnih pokazatelja i unapređenja konkurentnosti Crne Gore kao turističke destinacije, aktivnosti je potrebno usmjeriti na otklanjanju uočenih nepravilnosti i ograničenja:
 - **(40) bolju saradnju i koordinaciju rada državnih i lokalnih organa i službi³¹,**
 - **(41) unapređenje komunalne i lokalne infrastrukture,**
 - **(42) izgradnju hotela visoke kategorije i drugih kapaciteta,**
 - **(43) edukaciju kadrova,**
 - povezivanje turizma i poljoprivede,
 - suzbijanje sive ekonomije.
- Visoko izražena sezonalnost je još uvijek karakteristika crnogorskog turističkog proizvoda. U cilju veće prepoznatljivosti crnogorske turističke ponude i produženju sezone, nameće se kao neophodnost, unapređenje turističke ponude kroz **(44) regionalnu saradnju** i produženje sezone³²
- Potrebno je naći **(45) rješenje koje bi doprinijelo boljoj saobraćajnoj dostupnosti**, bilo uvođenjem low cost kompanija sa više destinacija i/ili čerter letova;
- U cilju povećanja broja turista iz destinacija za koje su potrebne vize, neophodno je **(46) vizni režim učiniti fleksibilnijim.**
- Nastaviti oslobađanje od komunalija u slučaju izgradnje hotela sa 4 i 5 zvjezdica.

³⁰ Podaci Nacionalne turističke organizacije

³¹ Primjer: Turistički poslenici su istakli potrebu bolje saradnje i koordinacije rada državnih i lokalnih organa i službi, ukazujući na (ne)održavanje plaža, posebno onih koje nemaju zakupce. JP Morsko dobro polovinu prihodovanih sredstava u zoni morskog dobra, shodno Zakonu o finansiranju lokalnih samouprava, uplaćuje primorskim opštinama. Namjensko korišćenje prenešenih sredstava definisano je Ugovorima o korišćenju i namjeni prihoda od naknade za korišćenje morskog dobra, koji je JP Morsko dobro, u decembru prošle godine sklopilo sa predsjednicima opština Herceg Novi, Tivat, Budva i Bar. Pomenutim ugovorom opštine su preuzele obavezu cjelogodišnjeg održavanja komunalnog reda u zoni morskog dobra na svojoj teritoriji, između ostalog, nadležne za održavanje plaža koje nemaju zakupce.

³² PKCG je 12. novembra 2014. godine organizovala Regionalnu konferenciju o turizmu gdje su u panelima posvećenim Upravljanju turističkom destinacijom i Jedinstvenoj turističkoj ponudi regiona učestvovali predstavnici Vlade Crne Gore, privrednih komora regiona i univerziteta, te privrednici koji posluju u turizmu, poljoprivredi i prehrambenoj industriji.

Na sjednici Odbora udruženja turizma PKCG održanoj 20. oktobra 2014. godine konstatovano je da su glavna ograničenja za intenzivniji razvoj turizma:

- saobraćajna dostupnost,
- nedostatak hotela visoke kategorije
- veoma izražna sezonalnost i monolitnost.

3.2.3. Saobraćaj

I pored učešća od 3,8% u BDP-u, sektor saobraćaja je veoma važan za razvoj cjelokupne crnogorske ekonomije. Zbog toga je unapređenje saobraćajne infrastrukture prioritetni zadatak nadležnih institucija. Zaključeni Ugovor o izgradnji auto puta Bar-Boljare će doprinijeti snaženju ovog sektora i ukupne privrede.

U sektoru saobraćaja u 2014.godini prosječno je radilo 9,8 hiljada zaposlenih ili 5,6% od ukupnog broja zaposlenih u Crnoj Gori. Prosječne bruto zarade je iznosila 797 eura, što je za 10,4% više od prosjeka.

U drumskom saobraćaju je za devet mjeseci prevezeno 5,1 milion putnika ili 14,7% više u odnosu na uporedni period. Realizuju se program redovnog održavanja, eliminisanja uskih grla, rekonstrukcije raskrsnica i sanacije kritičnih tačaka na državnim putevima Crne Gore.

Željeznički saobraćaj je nakon dugog perioda stagnacije, poslednjih godina počeo da bilježi konstantan rast. Broj prevezenih putnika je veći za 27,4%, uglavnom zbog rasta prevoza u lokalnom saobraćaju, a količina prevezene robe veća za 1,2%.

Broj prevezenih putnika u vazdušnom saobraćaju je nepromijenjen, dok je količina prevezene robe veća za 4,1%.

Rast bilježi i prevoz robe u pomorskom saobraćaju za 18,4%, dok je broj prevezenih putnika neznatno niži (0,2%). Promet u lukama je manji za 21,3%. Oba broda Crnogorske plovidbe su data u najam pod uslovima znatno boljim od tržišnih. Aktivnosti Barske plovidbe su u proteklom periodu bile usmjerene na nabavku dva teretna broda, koji se već nalaze u komercijalnoj eksploataciji, a izdati su u najam na period od tri godine.

Programom obnove voznog parka crnogorskih prevoznika ekološki naprednijim vozilima, između ostalog, je predviđeno državno dotiranje u iznosu od 10.000 eura po vozilu, uz uslov da prevoznik staro ekološki neprihvatljivo vozilo reciklira ili izveze. Program je Vlada Crne Gore usvojila, ali je njegova realizacija odložena. Stalnim jačanjem konkurencije u okruženju, domaći prevoznici se dovode u nepovoljan položaj, te bi realizacija ovog Programa u velikoj mjeri doprinijela jačanju njihove konkurentnosti na tržištu.

Na osnovu ugovora o koncesiji, koncesionaru Ocean Montenegro povjereno je javno ovlašćenje od strane Vlade Crne Gore za isključivo obavljanje djelatnosti priveza,

Većina saobraćajnih grana bilježi rast obima usluga u ovoj godini, bilo da je riječ o broju prevezenih putnika ili količini prevezene robe.

odveza, pilotaže, snabdijevanja i remorkeraže. Nakon zaključenja ugovora i početka obavljanja koncesione djelatnosti koncesionar je bez usaglašavanja sa korisnicima usluga, uz saglasnost lučke uprave, utvrdio tarifu na osnovu koje se obračunavaju naknade za pružene usluge. Po ocjeni predstavnika pomorske privrede, korisnika usluga, tarifa znatno odstupa, od naknada koje se obračunavaju za iste poslove u konkurentskim lukama. Evidentirano je da se isti poslovi priveza i odveza brodova višestruko skuplje naplaćuju u Crnoj Gori nego u Italiji. Privrednici ističu da je indikativno sa stanovišta zaštite konkurencije, povjeravanje svih ovih poslova jednom koncesionaru, što sa sobom nosi rizik sukoba interesa ako se uzme u obzir činjenica da isti obavlja i poslove agentiranja brodova. U tom pravcu, predstavnici Komore su uputili preporuke nadležnoj Lučkoj upravi za preduzimanje zakonskih nadležnosti radi stvaranja uslova za konkurentno tržišno poslovanje privrede, korekcijom maksimalno utvrđenog iznosa naknada.

Nelojalna konkurencija i nelegalni prevoz pričinjava veliku štetu legalnim prevoznicima. Naime, zbog preklapanja nadležnosti opštinske i državne vlasti veoma je teško suzbiti nelegalni prevoz putnika, pa je ta pojava veoma česta kako na lokalnom tako i na međunarodnom nivou.

Obzirom da inspekcija za drumski saobraćaj, zbog nedostatka kadrovskih kapaciteta, ne može da postigne kontrolu na svim kritičnim tačkama, neophodno je da kontrolu pored inspekcije vrše carina i policija.

Predlozi i preporuke:

- **(47) Nastaviti aktivnosti na poboljšanju kvaliteta saobraćajne infrastrukture;**
- **(48) Otpočeti sa realizacijom Programa obnove voznog parka ekološki naprednijim vozilima;**
- **(49) U realizaciji projekta izgradnje autoputa Bar-Boljari obezbijediti što veće učešće domaćih kompanija,**
- **(50) Intenzivirati aktivnosti na izgradnji Jadransko-jonskog autoputa, zbog strateškog značaja ove saobraćajnice za budući privredni razvoj;**
- Nastaviti sa suzbijanjem nelojalne konkurencije i sive ekonomije kroz pojačan inspeksijski nadzor i uključivanje drugih nadležnih organa - carine i policije;
- Obezbijediti **(51) povoljnije uslove za kombinovani transport** kroz finansijske olakšice, kako bi se povećalo učešće ove vrste transporta;
- **(52) Nastaviti sa izgradnjom i modernizacijom marina** sa pratećim sadržajima u cilju daljeg razvoja nautičkog turizma;
- **(53) Nastaviti aktivnosti na pronalaženju povoljnih finansija za gradnju/ kupovinu brodova i proširenje flote;**
- **(54) Nastaviti osposobljavanje Luke Kotor za bezbjedno sidrenje brodova.**

3.2.4. Informaciono-komunikacione tehnologije

ICT sektor je dobro razvijen i konkurentan na regionalnom nivou, zahvaljujući postojanju snažnih telekomunikacionih operatera sa stranim kapitalom. Tzv. „C“ dio ICT sektora jedan je od zamajaca crnogorske privrede sa skoro 300 mil. eura godišnjeg prometa. Osnovne karakteristike IT sektora su mali broj zaposlenih (592 zaposlena u 219 IT kompanija, odnosno 2,7 prosječno zaposlenih), mali finansijski, a samim tim i razvojni potencijali IT preduzeća, i rad na malom i u informatičkom smislu nedovoljno razvijenom tržištu.

Limitirajući faktori razvoja IT sektora su: nezadovoljavajući stepen informatičke pismenosti, nedostatak institucionalizovane državne pomoći, još uvijek nedovoljno razvijeni e-Government servisi orijentisani ka građanima i biznisu i nepostojanje benefita ili stimulacija za razvoj.

U okviru INFOFEST-a 2014, Odbor ICT Privredne komore Crne Gore organizovao je okrugli sto na temu: „IT sektor u Crnoj Gori – pregled stanja i pretpostave razvoja“ na kojem je ocijenjeno da privreda mora energičnije da nastupi u formulisanju predloga u oblasti e-poslovanja kroz stimulaciju reorganizovanja poslovnih procesa, korišćenjem digitalnih tehnologija, gdje je posebno značajna digitalizacija malih i srednjih preduzeća.

U posljednjem izvještaju Svjetskog ekonomskog foruma Crna Gora se nalazi na 48. mjestu među 144 rangirane zemlje u domenu konkurentnosti u oblasti informaciono-komunikacionih tehnologija, a najlošiji rezultat postigla je u cjenovnoj dostupnosti servisa i nalazi se na 103. mjestu. Ovaj pokazatelj se ne smije zanemariti, jer je dostupnost servisa jedan od generatora rasta.

U razvijenim ekonomijama, IT i BT (business technologies) sektor se odavno posmatra kao generator razvoja svih ostalih grana, dok je kod nas u velikoj mjeri uvriježeno shvatanje da je ulaganje u IT trošak, a ne investicija. Zemlje koje su prepoznale IT kao generator razvoja ulažu značajna sredstva u njegovo napredovanje, dok je kod nas nivo državnih ulaganja nedovoljan (EU 800 eura, Hrvatska 200 eura, Bugarska 70 eura, Rumunija 70 eura, Srbija 60 eura, Crna Gora 45 eura).

U domenu IT legislative Crna Gora je u korak sa naprednijim ekonomijama i značajno ispred većine zemalja regiona. Usvojena je Strategija razvoja informacionog društva za period 2012 – 2016. godine kao i Strategiju korišćenja Open Source tehnologija, što je dovodi u red zemalja za koje se može reći da se odgovorno ponašaju prema razvoju IT-a, ali nažalost nizak nivo ulaganja u IT dovodi u pitanje tu ocjenu. Usvojena je i Strategija sajber bezbjednosti 2013-2017. S druge strane, država, kao najveći IT klijent, smanjuje nivo javnih nabavki u IT oblasti, iz godine u godinu, dovodeći IT sektor u nepovoljnu situaciju.

Ukupne IT nabavke u 2013. godini su iznosile 5 mil. eura, od čega je polovina utrošena za nabavku opreme, a ostatak za SW i IT usluge. Proces javnih nabavki i pored postojanja kompletne zakonske regulative i dalje se odvija na arhaičan način,

a osnovni razlog je u nedostatku sredstava.

Sadašnji stepen razvoja crnogorskog IT sektora ne može kvalitetno da odgovori na zahtjeve modernih IT trendova i ponudi implementaciju i podršku servisa kao što su poslovanje u oblaku (cloud), mobilna konvergencija, informatička bezbjednost, internet trgovina, Big Data, itd.

Definisanje jasne i dugoročne strategije razvoja IT sektora i aktivnosti na njenoj realizaciji su jedini način za opstanak i napredak ovih kompanija. S druge strane informacione tehnologije su jedan od nosilaca razvoja društva i nemoguće ih je implementirati i razvijati u nekoj sredini bez stabilnog i jakog IT sektora. Iz tih razloga neophodna je koordinirana saradnja nadležnih državnih i obrazovnih institucija, lokalne samouprave, informatičkih kompanija i velikih korisnika IT tehnologija na izradi i primjeni pomenute strategije.

Predlozi i preporuke:

- **(55) Razvoj i povećanje dostupnosti telekomunikacione infrastrukture za ICT** kroz izgradnju novih transportnih i pristupnih kapaciteta, dodatnu teritorijalnu pokrivenost, te smanjenje cijena pristupa servisima;
- **(56) Veća dostupnost servisa državne uprave, lokalne samouprave i banaka** kroz povećanje broja i kvaliteta e-servisa i poboljšanje nivoa interakcije postojećih servisa;
- Kontinuirani **(57) rad na poboljšanju pravnog okvira kojim se uređuje oblast ICT** u cilju usklađivanja sa međunarodnim standardima;
- **(58) Intenzivan razvoj ljudskih resursa** kroz formalno i specijalističko obrazovanje povećanjem broja obaveznih i izbornih časova i predmeta iz oblasti IT, poboljšanjem strukture i kvaliteta nastavnog kadra, te stimulisanjem IT kompanija na usavršavanju kadrova.

3.2.5. Bankarstvo

Bankarski sektor je suočen sa brojnim unutrašnjim i spoljnim izazovima, ali i dalje ostaje stabilan. Kreditna aktivnost raste ali još uvijek nedovoljno.

Nelikvidnost privrede uzrokovala je povećanje nekvalitetnih kredita, koji predstavljaju jedan od najvećih problema bankarskog sektora. Usvojen je Zakon o dobrovoljnom finansijskom restrukturiranju, koji bi trebao da omogući vansudsko restrukturiranje dugova ekonomski održivih kompanija. Određeni broj banaka je prenio dio loših kredita na faktoring kompanije, čije poslovanje treba urediti Zakonom o faktoringu.

U godišnjem izvještaju Evropske komisije o napretku Crne Gore se navodi da bankarski sistem ostaje stabilan, a da je Centralna banka u maju odobrila rad još jednoj banci, čime je broj finansijskih institucija povećan na 12. Međutim, broj banaka nema uticaja na smanjenje kamata na novoodobrene kredite, koje ostaju uporno visoke, na nivou od preko 10%. Premija rizika je glavni razlog za povećanje kamata na pozajmice. Bankarski sektorom dominiraju strane bankarske grupe, koje posjeduju ukupno 83% bankarskog kapitala. Sve banke se oslanjaju na sopstvena sredstva, kako bi nadomjestile nedostatak stranog finansiranja.

Kamatne stope su i dalje visoke zbog velike tražnje za kreditima, ograničenim i skupim izvorima finansiranja na međunarodnom tržištu, kao i visoke premije za rizik, uzrokovane rastom nelikvidnosti realnog sektora. Zbog visokih kamatnih stopa, Centralna banka Crne Gore je najavila uvođenje mjere za ograničenje kamatnih stopa.

Centralna banka Crne Gore u maju mjesecu ove godine je odobrila rad Lovćen banci AD, tako sada, na tržištu posluje dvanaest banaka.

Krajem septembra 2014. godine u poređenju sa istim periodom prethodne godine zabilježen je rast kapitala banaka (1,6%) i ukupnih depozita (4,4%), od čega su depoziti stanovništva veći 6,3%, dok su ukupni krediti niži za 4,1%.

Predlozi i preporuke:

- U cilju regulisanja pružanja faktoring usluga potrebno je donijeti **(59) Zakon o faktoringu;**
- **(60) Potrebno je kreirati bazu podataka tržišta nepokretnosti** i učiniti je dostupnom javnosti. Nedostatak javno dostupne baze podataka predstavlja značajan sistemski rizik koji proizvodi manjkavosti primjene komparativne metode prilikom procjenjivanja nepokretnosti. Podaci iz ove baze bili bi korišćeni za procjenu vrijednosti nekretnina, kao najčešćeg oblika kolaterala koje banke uzimaju prilikom odobravanja kredita, a koristi od nje imala bi i država prilikom utvrđivanja poreza, kao i realni sektor. Iza izrade ove baze treba da stoji državna institucija.

3.2.6. Građevinarstvo i komunalne djelatnosti

Vrijednost izvršenih građevinskih radova u periodu januar-septembar 2014. godine veća je za 6,3% u poređenju sa istim periodom prošle godine, dok su izvršeni efektivni časovi rada bili niži za 5,4%.

I ovaj sektor se još uvijek suočava sa problemom nelikvidnosti i nedovoljnom bankarskom podrškom za realizaciju započetih projekata. Pad tražnje u sektoru građevinarstva ukazuje na potrebu preduzimanja mjera za podršku realizaciji projekata predviđenih akcionim planovima po sektorima (turizam, infrastruktura, energetika i dr.). Imajući u vidu napredak domaćeg građevinskog sektora, u organizacionom i tehnološkom smislu, očekuje se njegovo uključivanje u projekte izgradnje hotelskih kapaciteta, održavanje stambenih objekata, izgradnju saobraćajne, komunalne infrastrukture i energetskih objekata.

Neophodno je nastaviti otpočete aktivnosti, od strane nadležnih organa i nosilaca javnih ovlaštenja, u pravcu smanjivanja troškova i skraćenja rokova za dobijanja građevinskih dozvola i saglasnosti za dobijanje priključka na infrastrukturne mreže.

Razvoju i oporavku građevinske operative doprinijeće i uključivanje u izgradnju auto puta Bar-Boljari.

Jedan od osnovnih agregata za razvoj građevinarstva su građevinski materijali za građenje, održavanje i rekonstrukciju. Trenutno se veći dio građevinskog materijala uvozi, naročito za završne radove u građevinarstvu. Supstitucija uvoza moguća je revitalizacijom postojeće opreme i tehnologije, kao i nabavkom nove, čime bi se omogućila valorizacija postojećih resursa: u drvenoj masi; resursima gline za keramičke proizvode, rezervama laporca, bentonita, kvalitetnog boksita tehničkog i arhitektonsko-građevinskog kamena.

Obzirom na konstantan deficit radne snage, teži se animiranju mladih da se kroz sistem srednjeg obrazovanja osposobljavaju za rad u djelatnosti građevinarstva.

U stambenoj djelatnosti se realizuju projekti u skladu sa "Akcionim planom politike stanovanja u Crnoj Gori". Prioritetne aktivnosti su usmjerene na implementaciju zakonskog okvira u ovoj oblasti i realizaciju projekata "Stanovi solidarnosti" i "Projekta rješavanja stambenih potreba građana".

Predlozi i preporuke:

- Obezbijediti **(61) povoljniji pristup finansijskim sredstvima** kroz snižavanje kamatnih stopa i pojednostavljivanje procedura za dobijanje kredita.
- Raditi na daljem **(62) smanjenju troškova i skraćenju rokova za dobijanja građevinskih dozvola**, kao i saglasnosti za dobijanje priključka na infrastrukturne mreže.
- **(63) Ubrzati sudske procedure** prilikom rješavanja privrednih sporova kroz povećanje stepena saradnje između sudova, inspeksijskih službi, policijskih, carinskih i drugih organa.
- Povećati nivo inspeksijskog nadzora u cilju daljeg suzbijanja sive ekonomije i koruptivnih elemenata.
- Budući da je nedavno usvojen **(64) Zakon o izmirenju novčanih obaveza** potrebno je insistirati na njegovoj **dosljednoj primjeni** u cilju smanjenja nelikvidnosti.
- Postupak javnih nabavki učiniti transparentnijim, efikasnijim i sa manjim troškovima.
- Posebnu pažnju posvetiti **(65) ispunjenju uslova da 30% radova na izgradnji**

Kapitalni infrastrukturni projekat – izgradnja prioritetne dionice Smokovac -Uvač – Mateševo autoputa Bar – Boljare šansa je za angažovanje cjelokupne crnogorske građevinske operative koja je spremna za ovaj posao. Ovo je ocijenjeno 24. oktobra 2014. u Privrednoj komori kada je privrednicima prezentovano idejno rješenje ove dionice i razmatrene mogućnosti angažovanja domaćih podizvođača na njenoj realizaciji.

autoputa obave domaće kompanije;

- Potrebno je stimulisati uvođenje sistema **(66) upravljanja energijom ISO 5001:2014**
- Potrebno je **(67) stvoriti uslove za razvoj energetske efikasne gradnje;**
- Na kvalitetan način **(68) riješiti pitanje upravljanja otpadom;**
- Prilikom planiranja i izgradnje građevinskih objekata **(69) potrebno je voditi računa o očuvanju tradicionalne fizionomije naselja u primorskom području i zaleđu.**

3.2.7. Logistika i špedicija

Privredna društva koja se bave logistikom i špedicijom su posrednici u realizaciji spoljnotrgovinskih poslova. U realizovanju poslova organizovanja prevoza, izrade transportne dokumentacije, sklapanja ugovora o osiguranju tereta, skladištenja, obavljanja konsignacijskih, agencijskih i drugih poslova u vezi sa carinjenjem robe, oni nailaze na ograničenja koja usporavaju i poskupljuju aktivnosti.

U cilju unapređenja poslovnog ambijenta ova privredna društva iniciraju sledeće:

- **(70) Jedinstveni elektronski centralni sistem koji povezuje carinu i druge državne organe** nadležne za izdavanje dozvola, koji bi ubrzao realizaciju carinskih postupaka. S tim u vezi, potrebno je kompletirati regulativu potrebnu za implementiranje Zakona o elektronskom potpisu i Zakona o elektronskom dokumentu, kao i usvojiti Zakon o elektronskoj arhivi i prateća podzakonska akta.
- **(71) Uvođenje "bordereau-a"** kojim bi se ubrzao tranzit i puštanje robe u slobodan promet kada su u pitanju zbirne pošiljke;
- Donijeti **(72) podzakonska akta koja propisuju način apliciranja i sticanja prava korišćenja pojednostavljenih postupaka;**
- Donijeti **(73) podzakonska akta kojima se propisuju uslovi za sticanje statusa ovlašćenog privrednog subjekta;**
- Izmijeniti **(74) Uredbu o uslovima za obavljanje poslova zastupanja pred carinskim organom** na način što će se u komisiju uključiti predstavnik Uprave za inspeksijske poslove zadužen za predmet Osnove sanitarnih, fitosanitarnih, veterinarskih i drugih propisa koji se primjenjuju u postupku carinjenja robe.
- Cijene usluga elektronske komunikacije sa Upravom carina – provajderstva koje pruža ZZI Montenegro su previsoke³³. U zemljama regiona u kojima Uprava carina obezbjeđuje ovu uslugu, ona se ne tarifira, dok je u drugim cijena višestruko niža u odnosu na Crnu Goru. Upućena je inicijativa³⁴ da **(75) Uprava carina razmotri**

³³ Način tarifiranja (posebno za svaku poslovnu jedinicu istog privrednog društva) i visina obračunske jedinice čine godišnje izdatke u iznosu od preko 20.000 eura za pojedine špeditere. Usporedna praksa pokazuje da je ta usluga u Srbiji besplatna, a u Hrvatskoj na godišnjem nivou košta manje od 450 eura.

³⁴ Na sastanku u okviru Danu otvorenih vrata, 18. novembra 2014. Prethodno je na sjednici Odbora udruženja špeditera

mogućnost preuzimanja pružanja ovih usluga ili nalaženje drugog prihvatljivog rješenja.

3.3. Mala i srednja preduzeća

U Crnoj Gori je u 2013. godini poslovalo 21.463 mala i srednja preduzeća, što je za 10,9% više u odnosu 2012, dok je broj zaposlenih bio veći za 20% i iznosio je 134.590.

Stvaranje konkurentnog ekonomskog sistema, koji će, na dugi rok, obezbijediti održiv ekonomski rast i razvoj, uslovljeno je sprovođenjem započetih strukturnih reformi i realizacijom odgovarajućih sektorskih politika. Ekonomske reforme se odvijaju u tri pravca i to: unapređenje poslovnog ambijenta kroz mjere kreiranja jednostavnijih uslova za poslovanje, regulatorne reforme usmjerene kreiranju efikasnije administracije i uređenog regulatornog okvira, kao i strukturne reforme usmjerene prilagođavanju određenih oblasti modernim standardima razvijenih zemalja.

U narednom periodu, sprovodiće se aktivnosti koje se odnose na: nastavak implementacije one stop shop-a za izdavanje građevinskih dozvola u JLS; rješavanje problema nelikvidnosti; dalje pojednostavljivanje procedura i skraćenje rokova za registraciju obveznika, unapređivanje sistema oporezivanja dobiti pravnih lica, proširenje baze za oporezivanje dohotka fizičkih lica, unapređenje sistema PDV-a i akcizne politike, kao i kreiranje efikasnijeg sistema oporezivanja nepokretnosti.

U sektoru MSP postoji potreba obezbjeđivanja povoljnih kreditnih sredstava, uvođenja standarda kvaliteta, ulaganja u opremu i tehnologiju, promotivnih aktivnosti, edukaciju menadžera i zaposlenih, izgradnju poslovnih objekata.

Barijere koje utiču na nedovoljnu konkurentsku sposobnost MSP su: ograničen pristup finansijskim sredstvima, visoka nelikvidnost i nemogućnost naplate potraživanja, siva ekonomija i nelojalna konkurencija, nesklad između obrazovnog sistema i tržišta rada.

Predlozi i preporuke:

- **(76) Formiranje i aktiviranje biznis zona³⁵;**

održanoj 15. oktobra 2014. godine od ZZI traženo snižavanje cijena.

35 Na sjednici Upravnog odbora Privredne komore Crne Gore, jula 2013. godine, nakon sagledavanja povoljnosti za ulaganja konstatovano je da formiranje i aktiviranje biznis zona može biti značajan generator ekonomije i ujedno predstavlja šansu za povećanje izvoza i zapošljavanja. Do sada su otvorenim za ulaganje proglašene biznis zone u Beranama, Kolašinu, Cetinju, Nikšiću, Ulcinju i Bijelom Polju. Programom podsticaja razvoja biznisa do 2016. godine planirano je otvaranje biznis zona u Podgorici i Baru, infrastrukturno opremanje gdje ne postoji, definisanje programa

Značaj MSP u razvijenim tržišnim ekonomijama ilustruje primjer Evropske unije u kojoj MSP čine 99% svih aktivnih preduzeća, generišu 70% ukupnog prometa i učestvuju sa 60% u BDP-u.

- Finansijska podrška za programe podsticanja proizvodnje;
- Suzbijanje sive ekonomije;
- Izmjena Zakona o porezu na dodatu vrijednost, koja bi omogućila plaćanje PDV-a na osnovu naplaćene, a ne fakturisane realizacije;
- Povećati kontrolu postupaka javnih nabavki, te uvesti sistem elektronskih javnih nabavki;
- Unapređenja saradnje obrazovnog i privrednog sistema - **(77) uskladiti obrazovni sistem sa stvarnim potrebama tržišta rada**. Uključiti privrednike u programe obuke za deficitarna zanimanja. Promovisati Fond za stipendiranje, donirajući sredstva za stipendiranje mladih koji upisuju deficitarna zanimanja.

olakšica i privlačenje potencijalnih investitora da posluju u biznis zonama. Na Sjednicama Odbora udruženja za mala i srednja preduzeća, septembar 2013. i mart 2014. predstavljene su mogućnosti za ulaganje u biznis zonama u Podgorici i Cetinju. Očekuje se da će ove povoljnosti što prije zaživjeti.

4. OBRAZOVANJE I TRŽIŠTE RADA

4.1. Obrazovanje

Reforma obrazovanja, koja se sprovodi od 2000. godine, unijela je veliki broj promjena u strukturu i organizaciju obrazovnog sistema. Reforma se sprovodi u skladu sa trendovima u Evropskoj uniji i potrebama privrednog sistema koji se razvojem i svakodnevnim napretkom nauke i tehnologije stalno mijenja.

Bez obzira na postignute rezultate u reformi obrazovnog sistema, i dalje je potrebno raditi na unapređenju srednjoškolskog obrazovanja, a posebno staviti akcenat na **(78) usklađivanje upisne politike i kataloga zanimanja s potrebama tržišta rada**. U cilju razvoja preduzetničkih vještina kod učenika, uveden je predmet preduzetništvo u svim obrazovnim programima u srednjem stručnom obrazovanju i osnovana tri preduzetnička centra. I dalje je udio upisa u srednje stručno obrazovanje, otprilike dvije trećine, relativno visok, međutim, zainteresovanost za trogodišnje školovanje za programe stručnog obrazovanja je u padu.

U sistemu visokog obrazovanja i dalje su najveći izazovi veliki broj studenata u odnosu na nastavni kadar, kao i kvalitet ishoda znanja savršenih studenata i praktična znanja. Neophodno je ulagati napore za **(79) jačanje veza sa privrednim sektorom i uključivanjem privrede prilikom definisanje ishoda učenja predmeta na studijskim programima**. Mogućnost jačeg povezivanja privrede i naučno-istraživačkog rada treba promovisati u zajedničkim istraživačkim projektima, kao i stimulisanjem stvaranja strateških partnerskih odnosa između obrazovnih institucija i privrede kroz stvaranje istraživačkih i razvojnih jedinica u privrednim subjektima.

Učešće u cjeloživotnom obrazovanju nije dovoljno zastupljeno, mada se poslednjih godina primjećuje određeni napredak. Urađena je Strategija za cjeloživotno preduzetničko učenje za period 2015-2019. godine.

U cilju smanjenja neusaglašenosti obrazovnog sistema sa realnim potrebama privrede Privredna komora Crne Gore je osnovala Fond za stipendiranje učenika srednjih stručnih škola, obrazovnih profila za deficitarne kvalifikacije. Za školsku 2013/2014. godinu dodijeljena je 61 stipendija učenicima u osam opština³⁶. Sredstva za rad Fonda, uz podršku Ministarstva prosvete, obezbijavaju privredna društva koja iskažu potrebu za deficitarnim zanimanjima i donatori. Dodjelom stipendija, kao i

Cijeneći da je ulaganje u obrazovanje kadrova isplativa investicija i najsigurniji put za uspješno poslovanje Privredna komora Crne Gore je osnovala Fond za stipendiranje učenika srednjih stručnih škola, obrazovnih profila za deficitarne kvalifikacije.

³⁶ Berane (kuvar - 3 stipendije, šumarski tehničar - 2 stipendije, elektrotehničar energetike - 3 stipendije), Bijelo Polje (elektroinstalater - 5 stipendija), Nikšić (kuvar - 3 stipendije), Mojkovac (kuvar - 3 stipendije), Pljevlja (zavarivač - 5 stipendija), Podgorica (keramičar - 3 stipendija, instalater u građevinarstvu - 5 stipendija), Plav (automehaničar - 5 stipendija), Šavnik (poljoprivredni tehničar - 3 stipendije)

drugim mjerama profesionalne orijentacije učenika, od samog početka formalnog obrazovanja, želi se uticati na interesovanja učenika i njihovo opredjeljivanje za obrazovanje za deficitarne kvalifikacije. Značajno bi bilo **(80) uvesti poreske stimulacije za poslodavace koji izdvajaju sredstva za obrazovni sistem** i za ulaganje u razvoj ljudskih resursa.

U cilju većeg uključivanja poslodavaca u sistem obrazovanja već treći put se realizuje Program stručnog usavršavanja lica sa stečenim visokim obrazovanjem, a isti program je planirano da se realizuje i za lica sa stečenim srednjim obrazovanjem.

4.2. Tržište rada

Tržište rada karakteriše visoka dugoročna nezaposlenost, visok procenat nezaposlenosti mladih, neusklađenost između ponude i tražnje na tržištu, sezonski karakter zapošljavanja, rast broja nezaposlenih visokoškolaca, veliki broj stranih radnika, značajne regionalne razlike u nezaposlenosti i veliki broj nezaposlenih lica koja se smatraju teže zapošljivim.

U cilju smanjenja stope nezaposlenosti i otklanjanje nedostataka koji karakterišu tržište rada potrebno je:

- **(81) povećanje efikasnosti mjera aktivne politike zapošljavanja** sa posebnim naglaskom na integraciju dugoročno nezaposlenih lica, mladih i žena na tržištu rada; povećanje samozapošljavanja, podsticanje preduzetništva posebno u nerazvijenim područjima;
- Raditi na razvijanju programa aktivnog zapošljavanja kojima će se **(82) podsticati zapošljavanje u manje razvijenim područjima** te doprinijeti smanjenju regionalnih razlika u zaposlenosti, zaustavljanju negativnih demografskih trendova, te ravnomjernijem regionalnom razvoju.
- Imajući u vidu veliki broj izdatih radnih dozvola za strance³⁷, te istovremeno veliki procenat nezaposlene domaće radne snage, nameće se potreba za **(83) ograničenjem broja radnih dozvola za strance** (posebno za ona zanimanja za koja postoji neuposlena domaća radna snaga), i supstitucija strane radne snage domaćom kroz programe obuke, dokvalifikacije i prekvalifikacije.
- Usklađivanje upisne politike sa potrebama tržišta rada i uspostavljanje efikasnog i održivog modela finansiranja visokog obrazovanja.

³⁷ Odlukom o utvrđivanju broja radnih dozvola za strance za 2014. godinu („Sl.list CG“, br.54/13) utvrđen je broj dozvola za rad i zapošljavanje stranaca u ukupnom broju od 19.500. Članom 10 Zakona o zapošljavanju i radu stranaca, propisano je da Vlada može ograničiti, povećati broj radnih dozvola, odnosno izvršiti preraspored broja radnih dozvola po namjenama, ako je to uslovljeno promjenama ponude i tražnje na tržištu rada.

5. POKRETAČI RASTA

Kompletno sagledavanje poslovanja privrede, od ostvarenih rezultata do ograničenja za bavljenje privrednim aktivnostima, sačinjeno je u cilju definisanja pokretača za intenzivniji rast. Osim unapređenja poslovnog ambijenta i pobrojanih preporuka po sektorima, za ukupan rast od presudnog uticaja je jačanje konkurentnosti koje bi doprinijelo i rastu izvoza, kao i poželjnosti zemlje za ulaganja. Razvoj zasnovan na znanju može se postići kroz sistem obrazovanja, podsticaj istraživanja i inovacija u oblasti nauke i tehnologije.

5.1. Konkurentnost

Prema izvještajima o lakoći poslovanja (Doing business) Svjetske banke, odnosno Međunarodne finansijske korporacije (IFC), Crna Gora kontinuirano poboljšava biznis ambijent. U novom Izvještaju o lakoći poslovanja, zauzela je 36. mjesto na listi od 189 ranigranih zemalja i, u poređenju sa prethodnom godinom, napredovala za 6 mjesta. Napredak je ostvaren, prije svega, zahvaljujući reformi u oblasti "izdavanja građevinskih dozvola", gdje su prepoznate aktivnosti sprovedene u cilju smanjenja naknade za pružanje komunalnih usluga i eliminacije naknade za dobijanje urbanističko-tehničkih uslova iz opštine. Neznatan pad u poziciji ostvaren je u sljedećim indikatorima: „dobijanje kredita“, „plaćanje poreza“ i „prekogranična trgovina“ (pad za jedno mjesto), „rješavanje problema insolventnosti“, „dobijanje priključka na električnu energiju“ i "započinjanje biznisa". Od zemalja u regionu bolje od Crne Gore ove godine je rangirana samo Makedonija (30).

Konkurentnost³⁸ na mikro nivou nije zadovoljavajuća o čemu svedoče bilansi robne razmjene sa inostranstvom. U središtu aktivnosti usmjerenih na jačanje konkurentnosti crnogorske privrede treba da bude **(84) povećanje produktivnosti rada**. Faktori koji neposredno utiču na porast produktivnosti su tehnološki napredak, stopa korišćenja proizvodnih kapaciteta, obim i osposobljenost zaposlenih, sposobnost menadžmenta, organizacija proizvodnje i način raspolaganja resursima i sirovinama i energetskim izvorima.

Investicije u osavremenjavanje opreme i proizvodnih procesa, ključna su pretpostavka za poboljšanje konkurentnosti i na toj osnovi povećanje izvoza odnosno izvoznih prihoda. Za poboljšanje konkurentnosti važne su i druge pretpostavke, kao što su:

- harmonizacija domaćih preduzeća sa standardima ISO 9000 i tehničkim propisima, kao i sertifikacija kvaliteta naših proizvoda i preduzeća,
- zadovoljavanje zahtjeva inostranih kupaca u pogledu kvaliteta proizvoda,

³⁸ Konkurentnost je bila tema jednog od panela na Crnogorskom parlamentu preduzeća marta 2013.godine.

Privredna komora je radila Istraživanje o konkurentnosti crnogorske privrede koje je imalo za cilj sagledavanje aktuelnog stanja i mogućnosti za unapređenje. Istraživanje je, pored ostalog, pokazalo:

- da su preduzeća uglavnom usmjerena na domaće tržište,
- postoji potreba za obezbijeđivanjem povoljnih kreditnih sredstva,
- postoji potreba za formiranje klastera,
- većina anketiranih ne posjeduje standarde kvaliteta, i očekuju pomoć iz subvencija ili povoljnih kredita,
- za promotivne aktivnosti preduzeća ne izdvajaju dovoljno sredstva, a trećina anketiranih nema sopstvenu marketing službu. Potrebno je intenzivirati promotivne aktivnosti, i uraditi posebne marketinške strategije za nastup na tržišta zemalja CEFTA i EU,
- u budućem poslovanju većina anketiranih ima namjeru da ulaže u opremu i tehnologiju, zatim edukaciju menadžera i zaposlenih, promotivne aktivnosti, te izgradnju poslovnih objekata.

- pravila Svjetske trgovinske organizacije (tržišna dimenzija kvaliteta, CE znak, ISO 14000 - ekostandard, TQM – proces kontinuiranog poboljšanja).

Konkurentnost se može povećati i **(85) sistemskim mjerama, smanjenjem administrativnih barijera, kao i uklanjanjem aktuelnih ograničenja poslovanju** (nelikvidnost, pristup finansiranju, poslovanje u neformalnom sektoru...).

Uvođenje efikasnog korišćenja resursa, kroz zelenu ekonomiju, uz smanjenje rizika za životnu sredinu, doprinijelo bi rastu konkurentnosti.

5.2. Izvoz

Rezultati spoljnotrgovinske razmjene Crne Gore nisu povoljni već više godina – deficit je izuzetno visok, a izvoz robe pokriva ne više od četvrtine uvoza.

Robnu razmjenu sa inostranstvom karakteriše:

- slaba diverzifikovanost tržišta, u 2013. godini 86% izvoza skoncentrisano na 10 zemalja;
- skroman asortiman proizvoda, na šta upućuje podatak da dvanaest grupa proizvoda čine 81% ukupnog izvoza Crne Gore;
- izvoz čine proizvodi sa niskom dodatnom vrijednošću, dok su u uvozu veoma zastupljeni i proizvodi koji se u Crnoj Gori proizvode ili bi se mogli proizvoditi u dovoljnim količinama.

Strategijom za Jugoistočnu Evropu do kraja 2020. godine predviđen je porast trgovine robama i uslugama sa 94,4 milijarde eura na 209,5 milijardi eura i smanjenje trgovinskog deficit u JIE sa 15,7% (prosjek za 2008-2010) na 12,3% u 2020 godini. Za Crnu Goru je planiran rast izvoza roba i usluga po glavi stanovnika 111,1%, za Srbiju 178,8%, Bosnu i Hercegovinu 111,0%, Hrvatsku 124,4%.

Ključna ograničenja koja utiču na rast izvoza su: premali kapaciteti, usitnjenost proizvodnje, kao i nedovoljna konkurentnost privrede. Ostvareni rezultati su neodrživi i zahtijevaju sistemski pristup i posvećenost, kako javnog, tako i privatnog sektora.

U razmjeni usluga Crna Gora ostvaruje suficit, kojim se donekle ublažava visok robni deficit i popravlja platni bilans zemlje. Najveći prihodi od usluga ostvaruju se od turizma (63%) i transporta (16,3%). U strukturi rashoda od usluga najveći su rashodi od - ostalih poslovnih usluga³⁹ (38,2%) i usluga transporta (31,6%). Deficit u razmjeni usluga se ostvaruje kod - ostalih poslovnih usluga i - ostalih usluga⁴⁰.

Crna Gora ima jednu od najnižih stopa izvoza roba u odnosu na svoj BDP u svijetu

³⁹ Obuhvataju 1) trgovinske i ostale srodne usluge (posredovanje), 2) operativni lizing i 3) raznovrsne poslovne, profesionalne i tehničke usluge (pravne, računovodstvene i konsalting usluge, propaganda i ispitivanje tržišta, usluge istraživanja i razvoja, arhitektonske i inženjerske usluge i sl).

⁴⁰ Obuhvataju komunikacijske usluge, usluge osiguranja, finansijske usluge, računarske i informatičke usluge, autorska prava i honorare, usluge za lične i kulturne potrebe i rekreaciju i usluge državnih institucija.

(nije dobro povezana). Kada se usluge uključe u izračunavanje izvoza kao dijela BDP-a i dalje je niži od 40%. Izvoz kao pokretač rasta doveo je do transformacije brojnih malih zemalja među kojima su: Slovenija koja ima koeficijent od 68%, Estonija 78%, a Malta 85%.

(86) Povoljniji bilans trgovinskih odnosa sa inostranstvom, kao preduslov ukupnom rastu, ostvariv je kroz (a) povećanje broja izvoznika i vrijednosti izvoza, (b) promjenu strukture izvoza, (c) jačanje konkurentnosti, (d) supstituciju uvoza, (e) povezivanje izvoznih preduzeća, (f) uspostavljanje efikasnog institucionalnog okvira za promociju i rast izvoza.

Prilikom utvrđivanja prioriteta sektora i tržišta treba imati u vidu da Crna Gora nije, generalno posmatrano, na svjetskom tržištu konkurentna u smislu ekonomije količine. Konkurentna je sa određenim proizvodima posmatrajući odnos kvaliteta/cijena/blizine tržišta/znanja/kulture, posebno na regionalnom i nekim ciljanim tržištima. Za dugoročnu konkurentnost su potrebni proizvodi, koji osim cijene i kvaliteta, moraju zadovoljiti i druge kriterijume (marketinški nastup).

(87) Konkurentnost kroz diferencijaciju i brend ima potencijala u pojedinim postojećim brendovima (vino, pivo, pršut ...).

Intenzivnije tržišno učešće domaćih proizvoda značilo bi istovremeno manju potrebu za uvozom, povoljniji trgovinski bilans, a istovremeno i jačanje identiteta zemlje kroz ponudu organskih, tradicionalnih i autohtonih proizvoda u turističkoj ponudi.

U funkciji supstitucije uvoza, pored jačanja kvaliteta domaće ponude, potrebno je maksimalno redukovati polje sive ekonomije i unaprijediti primjenu zakonskih i drugih mehanizama zaštite tržišta i potrošača, poput jačanja kontrole deklariranih sadržaja uvoznih proizvoda i uz striktno preduzimanje propisanih mjera.

Potreba povezivanja izvoznih preduzeća je posebno naglašena zbog ograničenih količina i asortimana proizvoda za izvoz, kao i finansijskih resursa. Nedostatak povjerenja između privrednih subjekata otežava realizaciju zajedničkih aktivnosti. Poslovno povezivanje po sektorima i/ili teritorijalno moglo bi stvoriti mrežu preduzeća, institucija, konsultanata i kupaca povezanih sa lancem proizvodnje koji stvara vrijednost. Korištenjem klastera kao alata za razvoj ekonomije osigurao bi se veći stepen ukupne konkurentnosti i otklanjanje problema usitnjenosti proizvodnje i nedostatnih postojećih proizvodnih kapaciteta.

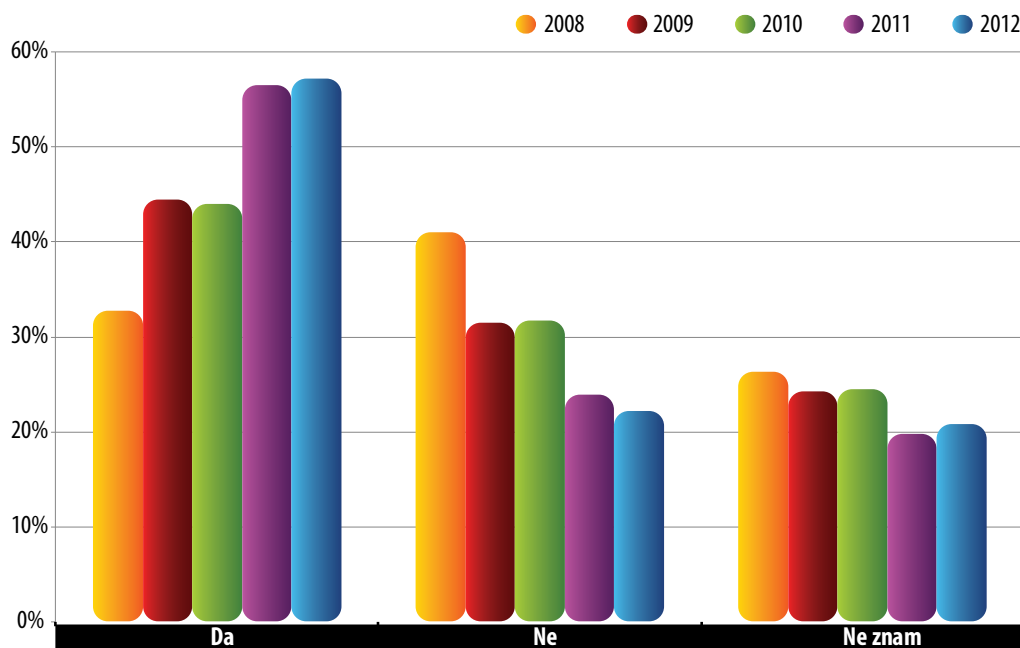
Podsticajnim mjerama doprinijelo bi se bržoj i uspješnijoj transformaciji tehnoloških

Arbitraža pri Privrednoj komori Crne Gore može da obezbijedi efikasnije i brže rješavanje privrednih sporova. Sugerise se da privrednici koriste institut arbitraže, jer im se pruža mogućnost efikasnog i brzog rješavanja privrednih sporova između domaćih i stranih pravnih lica.

inovacija u proizvode konkurentne na svjetskim tržištima, podstaklo stvaranje klastera inventivnih proizvođača i centra izvrsnosti. Na taj način bi se podstakla saradnja visoko inovativnih proizvođača s jedne, i istraživačkih instituta s druge strane.

Neophodan je **(88) proaktivan stav u pogledu politike i strategije izvoza** čija vizija bi bila usmjerena na stvaranje povoljnijeg bilansa, odnosno, povoljnije pokrivenosti uvoza izvozom. U tom cilju od privrede je potreban agresivniji i organizovaniji nastup na tržištima, a od Vlade Crne Gore, odnosno nadležnih institucija, podrška koja će izvoznicima olakšati uključivanje u trgovinske tokove.

Grafik 4: Postojanje prednosti domaćih u odnosu na uvozne proizvode (2008-2012)

Izvor: Istraživanja o stavovima potrošača

Budući da je sadržaj projekta "Dobro iz Crne Gore" nacionalno brendiranje domaćih proizvoda natprosječnog kvaliteta, njegova dalja realizacija, uz podršku državnih organa, doprinijela bi ostvarivanju još povoljnijih rezultata.

Privredna komora Crne Gore u funkciji podsticanja izvoza organizuje: edukacije, sajamske nastupe, promociju proizvoda i usluga, poslovne forume i B2B susrete, informisanje izvoznike, izdaje dokumenta potrebna za izvoz (TIR I ATA karneti, sertifikate o porijeklu). Iskustva komora zemalja u okruženju i Evropi pokazuje različite načine djelovanja i organizacije u podsticanju izvoza: od nadležnosti kroz rad Agencije za promociju izvoza, organizovanje Informacionog centra za izvoznike, Centra za edukacije, vođenje registra izvoznika, organizovanja ponude –tražnje.

Uočavajući potrebu smanjenja velikog i stalno rastućeg spoljnotrovnoskog deficita, odnosno, intenzivnijeg korišćenja domaćih resursa, Privredna komora od 2009. godine realizuje projekat "Dobro iz Crne Gore". Danas pravo na korišćenje ovog

kolektivnog žiga ima 79 proizvoda 17 vodećih crnogorskih kompanija kojima to pravo predstavlja korisno sredstvo za poboljšanje poslovnih rezultata.

Dosljedna primjena kriterijuma za utvrđivanje natprosječnog kvaliteta domaćeg proizvoda, njegovo označavanje prepoznatljivim kolektivnim žigom, uz odgovarajuće informativne i promotivne aktivnosti – sve je to vremenom doprinijelo osjetnom povećanju povjerenja potrošača u domaće proizvode, rastu tržišnog učešća i jačanju ugleda brendiranih proizvoda i kompanija koje ih proizvode⁴¹.

Istraživanja su pokazala da poslednjih godina raste i broj građana koji smatraju da domaći proizvođači daju najbolji odnos vrijednosti i datog novca. O uspješnosti dosadašnjeg toka projekta govore i činjenice da su među kompanijama koje uživaju najveći ugled kod kupaca više od 90 odsto onih čiji proizvodi su označeni kolektivnim žigom. Osim toga, više od 90 odsto građana smatra da je projekat društveno opravdan i koristan i da ga treba nastaviti.

5.3. Investicije

Strane direktne investicije koje su u periodu od 2002-2012. godine iznosile preko 6 milijardi eura, odnosno, ulaganja od oko 5.000 eura po stanovniku, našu zemlju su svrstavala u sami vrh zemalja po prilivu SDI. Najveći priliv ostvaren je po osnovu privatizacije, dok se mali dio stranih ulaganja odnosio na nove investicije (greenfield). Ulaganja koja rezultiraju izvozom i povećanjem dodate vrijednosti nijesu bila dominantna. Priliv stranih investicija je nastavljen i tokom 2013. i 2014. godine, ali u smanjenom obimu.

Brojni su projekti ulaganja u infrastrukturu koji se realizuju ili su u pripremi. Među njima su:

- Projekat izgradnje podvodnog energetskog kabla između Crne Gore i Italije koji predstavlja jednu od najvećih i najznačajnijih investicija u sektor energetike. Izgradnjom ovog kabla značajno će ojačati elektroprenosna mreža, a direktna korist, kako se procjenjuje će biti od 10-40 mil. eura.
- Planiranom izgradnjom drugog bloka TE Pljevlja ostvario bi se strateški cilj u oblasti energetike – podržavanje elektroenergetske nezavisnosti države, poboljšanje sigurnosti snabdijevanja potrošača, kao i poboljšanje stabilnosti i održivosti elektroenergetskog sistema Crne Gore.

⁴¹ Ispitivanje javnog mnjenja realizovano je sa ciljem ocjene znanja, svijesti i stavova javnosti o projektu "Dobro iz Crne Gore", kao i da se utvrdi odnos i stavovi građana prema domaćim proizvodima. Takođe, analizirane su navike, ponašanje i preferencije prilikom kupovine proizvoda široke potrošnje, procijenjen je nivo spremnosti ispitanika da u budućnosti kupuju proizvode iz Crne Gore. Istraživanje je realizovano na reprezentativnom uzorku od 1100 punoljetnih građana iz devet opština, uključujući sva tri regiona.

Za potrebe Svjetske banke Privredna komora je realizovala Istraživanje o investicionoj klimi čiji je cilj bio prikupljanje informacija i stavova o investicionoj klimi, koji će pomoći u razvijanju novih politika i programa za unapređivanje zaposlenosti i ekonomskog rasta u zemlji. Svjetska banka je ovakvu vrstu istraživanja sproveda u više od 90 zemalja. Istraživanjem su identifikovane prepreke za ulaganje i rast poslovanja u oblastima: infrastrukturne usluge, prodaja i kupovina, konkurencija, inovacije, dostupnost zemljišta i građevinske dozvole, kriminal, odnos između javnog i privatnog sektora, pristup finansiranju i rad.

Rezultati istraživanja su pokazali da su najčešća ograničenja koja utiču na poslovanje: skupi izvori finansiranja, sivo tržište i slabosti u plasmanu. U cilju unapređenja poslovanja potrebno je finansijska sredstva učiniti dostupnijim, usmjeriti fokus na standardne mjere kojima se olakšava pristup finansiranju za mala i srednja preduzeća (npr. dijeljenjem rizika), koordiniranom akcijom nadležnih organa djelovati na suzbijanju nelegalnog rada i trgovine, kao i organizovati edukacije, istraživanja tržišta, nastupe na sajmovima, B2B sastanke.

Zabrinjavajući je podatak da gotovo tri četvrtine anketiranih ne posjeduju međunarodno priznati sertifikat kvaliteta i smatra da mu takav dokument nije potreban. Neophodno je jačati svijest o potrebi i važnosti usvajanja i sertifikacije sistema kvaliteta (menadžment, proizvodi i usluge).

Prilikom sagledavanja korupcije uočava se da je veoma mali broj anketiranih odgovorio da se od njih očekivao ili tražio poklon ili plaćanje. Istovremeno, u pogledu povjerenja u pravosudni sistem većina anketiranih je djelimično zadovoljna njihovom profesionalnošću (62%), dok pravosudni sistem smatra nepoštenim, pristrasnim i korumpiranim 17% anketiranih.

- Izgradnja autoputa Bar-Boljare je strateški projekat, čija realizacija bi trebalo da omogući ravnomjerniji razvoj sjevera i juga države, iskorišćavanje prirodnih bogatstava, razvoj turizma, bolje saobraćajno povezivanje i ukupan ekonomski razvoj.

U narednom periodu planirane su i investicije u sektor turizma u iznosu od 2,5-3 milijarde eura. U toku je realizacija nekoliko projekata među kojima su: izgradnja druge i treće faze projekta Porto Montenegro, projekat Porto Novi - ekskluzivni rizort "One and only" koji se gradi na mjestu bivše kasarne u Kumboru, izgradnja turističkog kompleksa Kraljičina plaža u uvali između Bara i Budve, te najveći projekat na poluostrvu Luštica gdje se gradi novo turističko naselje sa osam hotela sa četiri i pet zvjezdica.

Takođe, važno je pomenuti i brojne projekte u oblasti komunalno infrastrukture - pogoni za preradu čvrstog otpada i prečišćavanje otpadnih voda.

U cilju realizacije investicionih projekata, od kojih će koristi imati ukupna ekonomija, posebno sektori energetike, saobraćaja, turizma, potrebno je nastaviti reforme na **(89) unapređenju investicionog ambijenta.**

Efikasniji sudski postupci i implementacija zakona preduslovi su za privlačenje stranih investicija i unapređenje poslovanja.

Potrebno je istrajati u obezbjeđivanju **(90) prostorno-planske dokumentacije i rješavanju imovinsko-pravnih odnosa** kako bi investicioni projekti mogli nesmetano da se realizuju.

Visok potencijal za priliv SDI, kojeg čine resursi i ukupan zakonodavni okvir, osnova su za optimistička očekivanja. I pored solidne osnove u zemlji, realizacija krupnih projekata će u velikoj mjeri zavisiti od globalnih ekonomskih kretanja.

KONSTATACIJE I SAŽETAK PREPORUKA

Poslovanje crnogorske privrede u 2014. godini karakteriše realan privredni rast, postignut prvenstveno pod uticajem ostvarenih rezultata u građevinarstvu, trgovini i poslovanju sa nekretninama. I pored brojnih negativnih uticaja, rezultati turističke sezone su povoljni.

Tokom većeg dijela godine zabilježena je deflacija i pad potrošačkih cijena. Pad je zabilježen kod industrijske proizvodnje i robne razmjene sa inostranstvom. Rastuća nelikvidnost i dalje karakteriše realni sektor.

Regulatorni okvir je unaprijeđen, što potvrđuju rezultati u izvještaju o lakoći poslovanja, Doing business, Svjetske banke. Ipak, privrednici često ukazuju na potrebu veće predvidljivosti i transparentnosti, te daljeg unapređenja poslovnog ambijenta.

Među predlozima mjera za rast i razvoj izdvajamo:

1. Dugoročni rast zahtijeva strukturne promjene budući da je dosadašnji privredni razvoj bio zasnovan na visokom prilivu SDI i rastu obima usluga, dok su ulaganja u proizvodni sektor bila nedovoljna.

Cjelovita strategija privrednog razvoja odredila bi prioritetne aktivnosti i definisala pravce razvoja ukupne ekonomije.

2. U interesu ukupnog privrednog rasta potrebno je u vladinim politikama dati prioritet izvozu roba i usluga, te **uraditi strategiju rasta izvoza** kojom bi se definisale mjere, aktivnosti i instrumenti. Rast izvoza podstakao bi širenje znanja, vještina i resursa, i doveo do većeg zapošljavanja i ukupnog privrednog rasta.

3. **Regulatorni ambijent** treba dograditi posebno u oblastima radnih odnosa, privrednog prava, poreske politike, javnih nabavki.

Lokalni porezi i dažbine često ugrožavaju ambijent za bavljenje biznisom, kako zbog predmeta (osnovice i stope) oporezivanja, tako i zbog čestih i netransparentnih izmjena lokalne regulative, te sporih i dugotrajnih procedura.

4. Pravce dalje reforme **obrazovanja uskladiti sa potrebama** privrede odnosno tržišta rada.

5. **Pristup finansiranju** je za privredne subjekte ograničenije poslovanju, kako zbog visokih kamatnih stopa, tako i zbog kolateralnih zahtjeva i ostalih faktora (nedostatka znanja, kapitala, pouzdanih finansijskih izvještaja).

Nelikvidnost privrede zahtijeva **efikasno rješavanje narušenih dužničko-povjerilačkih odnosa**. Primjena Zakona o rokovima izmirenja novčanih obaveza ne utiče na bolju naplatu između subjekata i finansijsku disciplinu. Privredni subjekti predlažu da se izvrše izmjene Zakona u smislu usaglašavanja sa Direktivom 2011/77/EU o borbi protiv kašnjenja u plaćanjima u komercijalnim transakcijama kako bi se omogućilo slobodno ugovaranje dužih rokova plaćanja za privatni sektor, uz poštovanje odredbi fer odnosa prema povjeriocu.

6. Preduzete mjere na **suzbijanju sive ekonomije** daju rezultate, ali još puno prostora postoji za djelovanje kada su u pitanju zapošljavanje, plaćanje poreza i trgovina. Konkurencija iz neformalnog sektora dovodi u neravnopravan položaj privredne subjekte koji posluju u skladu sa propisima. U cilju unapređenja poslovanja potrebno je koordiniranom akcijom nadležnih organa nastaviti djelovanje na suzbijanju nelegalnog rada i trgovine, čime bi teret plaćanja dažbina bio raspoređen podjednako na sve učesnike uz istovremeno ostvarivanje većih budžetskih prihoda.

7. Potrebno je u cilju intenzivnijeg korišćenja potencijala i privlačenja investicija, nastaviti reforme na **unapređenju investicione klime**. Efikasniji sudski postupci i implementacija zakona preduslovi su za privlačenje stranih investicija i unapređenje poslovanja.

Arbitraža pri Privrednoj komori Crne Gore može da obezbijedi efikasnije i brže rješavanje privrednih sporova. Sugerise se da privrednici koriste institut arbitraže, jer im se pruža mogućnost efikasnog i brzog rješavanja privrednih sporova između domaćih i stranih pravnih lica.

8. Potrebno je istrajati u obezbjeđivanju **prostorno-planske dokumentacije i rješavanju imovinsko-pravnih odnosa** kako bi investicioni projekti mogli da se nesmetano realizuju.

9. Poboljšanje **kvaliteta saobraćajne infrastrukture i povezivanje** u svim vidovima saobraćaja, kako u interesu razvoja turizma, tako i ukupne privrede.

10. U središtu aktivnosti usmjerenih na **jačanje konkurentnosti crnogorske**

privrede treba da bude povećanje produktivnosti rada. Pored toga, neophodno je da se u primarne razvojne prioritete postave investicije u industrijsku infrastrukturu, istraživanje i razvoj, kao i podizanje kapaciteta privrede za prijem novih tehnologija i znanja.

Konkurentnost se može povećati i sistemskim mjerama, smanjenjem administrativnih barijera, kao i uklanjanjem aktuelnih ograničenja poslovanju (nelikvidnost, pristup finansiranju, poslovanje u neformalnom sektoru...).

Konkurentnost kroz diferencijaciju i brend ima potencijala u pojedinim postojećim brendovima. Potrebno je intenzivirati aktivnosti na brendiranju domaćih proizvoda, usluga i uopšte ponude, kako bi unaprijedili prepoznatljivost.

Neiskorišćene su mogućnosti u povezivanju poljoprivrede i prehrambene industrije sa turizmom, kao i mogućnosti koje bi mogao dati ravnomjerniji regionalni razvoj.

PRIVREDNA
KOMORA
CRNE GORE

PRIVREDNA KOMORA CRNE GORE
CHAMBER OF ECONOMY OF MONTENEGRO

☎ +382 20 230 545

@ pkcg@pkcg.org

🌐 www.privrednakomora.me

📍 Novaka Miloševa 29/II,
81000 Podgorica, Montenegro

